

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Výchovné styly v rodině

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. et Mgr. Vendula Jašková

Vypracovala:
Jarmila Poláková

BRNO 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Výchovné styly v rodině“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Ve Vyškově dne 26. 04. 2012

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji paní Mgr. et Mgr. Vendule Jaškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Mé poděkování patří i všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a poskytli mi rozhovory.

Jarmila Poláková

OBSAH

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	7
1. Rodina	7
1.1 Charakteristika a struktura rodiny.....	8
1.2 Funkce rodiny	10
1.3 Postavení rodiny ve společnosti.....	14
1.4 Dílčí závěr.....	16
2. Výchova	17
2.1 Vliv prostředí na výchovu.....	18
2.2 Prostředky (nástroje) výchovy	20
2.3 Dílčí závěr.....	27
3. Výchovné styly	28
3.1 Klasifikace výchovných stylů.....	29
3.2 Faktory (podmínky) působící na utváření stylu výchovy	33
3.3 Dílčí závěr.....	36
PRAKTICKÁ ČÁST	37
4. Kvalitativní šetření	37
4.1 Rozhovory s rodiči	39
4.2 Rozhovory s dětmi	47
4.3 Dílčí závěr.....	50
Závěr	51
Resumé	53
Anotace	54
Seznam použitých pramenů a literatury	55

ÚVOD

Člověk je celým životem provázen procesem výchovy. Částí svého života je vychováván nebo se sám aktivně podílí na výchově. Dítě žije od narození zpravidla v rodině, v níž získává základní zkušenosti ve styku s lidmi. Rodinné prostředí se tak stává prvním a základním životním prostředím člověka.

Významnou roli v dnešní době sehrává především fakt, že rodina se změnila, zejména ve smyslu rozmanitosti svého obrazu a v uspořádání hodnot. Rodiče se zaměřují spíše na zajištění rodiny po materiální stránce, jsou pracovně vytíženi a na děti nemají čas. Výchova dětí se odvozuje od bohatství rodiny, společnosti, a proto je asi pochopitelná změna, ke které došlo v posledním století.

Výchova v rodině zahrnuje množství různých interakcí mezi rodiči a dětmi, výchovných prostředků a postupů. Způsob výchovy v rodině je součástí životního stylu rodiny a souvisí s řadou spolupůsobících momentů. Jsou to zejména sociokulturní podmínky, výchovné tradice, dále jsou to zkušenosti, které si rodiče přinášejí ze své původní rodiny a rovněž vlastnosti rodičů a jejich vzájemný vztah. Tyto a mnohé další momenty se promítají do jednotlivých stylů výchovy.

Cílem bakalářské práce je charakterizovat a specifikovat vliv rodinného prostředí a jednotlivých výchovných stylů na utváření osobnosti a vývoj jedince.

Záměrem práce je vytyčit význam a důležitost rodiny při výchově dětí, vymezit všechny faktory ovlivňující výchovný proces, charakterizovat jednotlivé výchovné styly a poukázat na změny, ke kterým ve výchově došlo.

Téma bakalářské práce „Výchovné styly v rodině“ jsem si vybrala z důvodu, že rodina zaujímá v mém životě prioritní místo. Jako rodič si plně uvědomuji, jak je důležité vytvořit pro děti dobré rodinné zázemí a tím také podmínky pro jejich výchovu.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se skládá ze tří kapitol, které jsou dále členěny na podkapitoly. První kapitola pojednává o rodině,

její strukturu a o tom, jaké postavení zaujímá ve společnosti. Druhá kapitola je věnována výchově, vlivu prostředí a prostředkům používaných při výchově. Ve třetí kapitole charakterizují jednotlivé výchovné styly s cílem vytyčit nejvhodnější styl používaný k výchově dětí.

V praktické části jsem se rozhodla použít kvalitativní šetření, které zahrnuje rozhovory s rodiči a dětmi. Hlavním cílem rozhovorů je zjistit u rodičů, resp. prarodičů, jak vzpomínají na dětství, jakým způsobem byli vychováváni a jak je to ovlivnilo při výchově vlastních dětí. Výsledkem by mělo být zjištění, do jaké míry se výchovné styly přenášejí z generace na generaci a k jakým změnám v průběhu let ve výchově došlo. V rozhovorech s dětmi budu zjišťovat jejich představy o rodině, způsob trávení volného času a používání výchovných prostředků v rodině.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

Přes všechny problémy, kterými rodina prochází ve svém historickém vývoji, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou institucí pro každého z nás. Je nejdůležitějším mechanismem v předávání hodnot z generace na generaci a nejvýznamnějším socializačním činitelem.

„Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách, kdy se člověk ještě moc málo podobal tomu, jak se známe dnes. A vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu (k tomu ostatně není třeba rodiny), ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Člověk byl v těch dobách mezi ostatními velkými živočichy velmi nedokonalým tvorem a jeho mládě přicházelo na svět tak málo připravené, že pečovat o ně a chránit je v úzkém intimním společenství ženy a muže a případně dalších blízkých lidí byla prostě životní nutnost, základní podmínka pro jeho přežití.“¹

Každá rodina má svůj charakter a každá v nějaké míře respektuje obecně závazná pravidla fungování společnosti. Rodina je nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální. Bez osobního, angažovaného zaujetí rodičů na osudu dětí by se děti vychovat nedaly a bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám také ne.²

Z hlediska výchovného ovlivňování osobnosti má rodina výsadní postavení v tom smyslu, že je prvním výchovným činitelem a nastupuje v počátečním období života člověka. Rodina je nenahraditelná zejména v oblasti emocionálního vývoje dítěte, je citovým zázemím a útočištěm.

¹ MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994, s. 15

² Srov. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 9

V současné době se koncentrace pozornosti odborníků věd o výchově přenáší z dítěte také na jeho rodinné a širší společenské prostředí. Nemůžeme dobře znát dítě, aniž bychom poznali jeho rodinu. Je ovšem třeba nejen rodinu poznávat, ale také ovlivňovat její způsob výchovy dětí.

1.1 Charakteristika a struktura rodiny

Rodina je lidskému jedinci prvním přirozeným společenským prostředím, do něhož vstupuje na začátku své existence.

„Rodinou se rozumí zpravidla skupina lidí, která vzniká manželstvím a umožňuje vzájemné soužití mezi oběma manželskými partnery, soužití rodičů a jejich dětí, vztahy mezi příbuznými a také vztahy mezi rodinou a společností.“¹

Vymezení rodiny jako malé primární sociální skupiny je velmi obtížné. Tradiční kritéria přestávají platit. Především spojení institucionálně zákonným svazkem manželským není nutnou podmínkou rodinného života. Výrazně přibývá soužití, kdy toto kritérium naplněno není. V důsledku toho přibývá dětí, které se rodí mimo legitimní manželství. I taková soužití však mohou fungovat jako rodina.

Rodina je těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. Dospělý člověk si o ně opírá pocit vlastní hodnoty a pocit smysluplnosti své existence. Rodina dospělému rozšiřuje také jeho sociální pole.²

Rodina tvořená rodiči a dětmi bývá nazývána rodinou nukleární. Rozšíření konceptu rodiny o blízké příbuzné, prarodiče, strýce, tety a ostatní příbuzné umožňuje rodina rozšířená (velká). Historicky starší je rodina velká, vícegenerační. Také u nás byla taková rodina běžná ještě v první polovině 20. století a v některých zemích je rozšířena dodnes. Ve 20. století prochází rodina velkými změnami. Od velké rodiny jde

¹ STŘELEK, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992, s. 74

² Srov. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 10

vývoj k malé rodině, kde žijí společně jen rodiče a děti, jejichž počet je menší než dříve. Od patriarchální rodiny jde vývoj k rodině založené na rovnoprávnosti, k rodině partnerské, demokratické.¹

Někdy se vyslovuje názor, že současná rodina je ve srovnání s rodinou tradiční krizová, snadno dochází k jejímu rozpadnutí a výchova dětí je tím ohrožena. Skutečnost ale není tak jednoduchá. Tradiční i současná rodina mají své přednosti i nedostatky. V tradiční velké rodině chybí soukromí, jedna generace často zasahuje do života druhé. Objevuje se zde silná tendence uchovat manželství i v případech neřešitelných rozporů. Naproti tomu ale tradiční velká rodina poskytuje dítěti větší možnost modelů a také usnadňuje dítěti nalezení jiného milujícího dospělého, který může nahradit ztrátu milující matky.²

Uvažujeme-li o tom, jaká rodina může nejlépe plnit své výchovné poslání, musíme se také zamyslet nad jejím složením. Známe rodiny s jedním dítětem, s více dětmi, rodiny s oběma rodiči, ale také rodiny, kde otec nebo matka chybí, rodiny s nevlastním otcem nebo matkou, rodiny s babičkami a dědečky nebo i bez nich. Přirozenou strukturou rodiny se tedy rozumí skutečnost, že se v jejím životě uplatňuje působení otcovské, mateřské, sourozenecké a prarodičovské. Každý z těchto vlivů má své zvláštnosti a význam.

Největší význam bývá při výchově dětí přisuzován zpravidla matce. Vztah mezi matkou a dítětem bývá považován za primární rodinné spojení. Mateřská role má velký význam hlavně u dětí nejmladšího věku. Matka o dítě pečuje, dává mu citové podněty jako chování, laskání, mluvení či zpěv. Dítě se od ní učí orientaci ve svém okolí. Velmi záleží na tom, jak matka s dítětem jedná, na její vyrovnanosti, klidu a láskyplném přístupu k dítěti. Citové prožitky mezi dítětem a matkou jsou vzájemné a spojují oba jedince natrvalo.³

V souvislosti s rodinnou výchovou nemůžeme podceňovat ani roli otce. Nejvíce se jeho absence projevuje při výchově dětí v neúplné rodině. Otec by měl být vzorem

¹ Srov. ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 271-272

² Srov. ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 272

³ Srov. PRCHAL, J. Vychováváme děti. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 61

mužnosti, organizačních schopností a dovedností. Otec bývá pro děti nejpřirozenějším zdrojem poznatků o světě, práci, technice a pomáhá jim tak k vytváření společensky užitečných cílů a hodnot. Otcova úloha je poněkud jiná než úloha matky. Nároky dítěte se totiž časem mění. Malé dítě jen těžko může žít bez matky, ale bez otce se až do puberty jakžtakž obejde. Otec přichází na řadu později, když už dítě začíná pronikat do okolního světa. V té době se mu stává potřebným rádcem.

Základní tendence v působení mateřském a otcovském vyjádřili J. Langmaier a Z. Matějček slovy: „Zatímco matka dává dítěti prociťit intimitu lidské lásky, klesťí otec dítěti cestu a vztah k celé lidské společnosti.“¹

K důležitým výchovným činitelům patří také sourozenci. Jejich vliv na formování dítěte bývá nenásilný, a přitom velmi významný. Mnohdy se dítě naučí víc od starších sourozenců než od dospělých. Dítě vyrůstá mnohem zdravěji, má-li sourozence. Jedno dítě od druhého získává cenné zkušenosti a učí se. Jsou to pro ně vlastně každodenní zkoušky v občanském soužití. Společné hry a zábavy, vzájemná soutěživost, řešení sporů a společných zájmů, nezbytnost ohledu jednoho dítěte na druhé podněcují vývoj dítěte a umožňují mu vstup do společnosti.

Neméně důležitý je také kontakt dítěte s prarodiči, vzdálenějšími příbuznými a známými rodiny. Tyto kontakty mohou pomoci k sociálnímu osamostatňování dítěte, zejména v případech příliš těsného až úzkostného vztahu dítěte a matky.

Lze konstatovat, že rodina zastupuje ve vztahu k dítěti lidskou společnost. V rodině člověk získává model svých budoucích vztahů k lidem, názorů, postojů, chování, návyků, dovedností atd. Podle zkušeností v rodině transformuje dítě své vztahy na ostatní lidi.²

1.2 Funkce rodiny

Rodina plní celou řadu funkcí, např.: v rodině dochází k biologické obnově obyvatelstva, rodina zajišťuje výživu, oblečení, bydlení, péči o děti, uspokojení potřeb

¹ STŘELEČ, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992, s. 103

² Srov. KOHOUTEK, R. Pedagogická psychologie. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, s. 154

svých členů a poskytuje sociální oporu. Funkce rodiny jsou většinou chápány jako úkoly, které rodina plní jednak vůči sobě samé, jednak vůči společnosti.

Ve vymezení a počtu funkcí rodiny jsou u různých autorů značné rozdíly. Autorka knihy „Duševní hygiena rodinného života“, Jiřina Máchová, shrnula různé přístupy a zjistila, že nejvyšší počet funkcí rodiny uvádí americký sociolog W. F. Ogburn. Je to funkce ekonomická, výchovná, náboženská, vytvářející status, obnovující, ochranná a citová. Antropolog G. F. Murdock vytyčil čtyři funkce rodiny – sexuální, ekonomickou, reproduktivní a výchovnou. Redukci rodinných funkcí provedl nejradikálněji T. Parsons, podle něhož zbyly v moderní rodině jen dvě funkce – socializace dětí a zabezpečení psychologického, resp. emocionálního klimatu pro dospělé jedince.¹

Spolu s celkovou proměnou společnosti, ke které dochází v posledních letech, je významnými změnami poznamenána i rodina. K určitým proměnám došlo i v jednotlivých funkcích, které by měla rodina plnit.

Např. již zmíněný americký sociolog W. F. Ogburn uvádí, že pro moderní rodinu platí pouze funkce citová, prvních šest funkcí uznává jen pro rodinu patriarchálního typu.

Základní změnu v rodinných funkcích konstatuje socioložka Hermine Hill Kayová jako přechod od systému patrilinéární autority k bilaterálnímu systému založenému na rovnosti obou manželů.²

Doktorka filozofie Jiřina Máchová vymezuje čtyři základní funkce rodiny:

1. Funkce ekonomická

- a) ve smyslu výrobní činnosti
- b) ve smyslu materiálního zabezpečení

Zatímco rodina jako výrobní jednotka je v podstatě přežitkem, funkce materiálně zabezpečovat své členy rodině zůstává a patří k velmi důležitým úkolům.

¹ Srov. MÁCHOVÁ, J. Duševní hygiena rodinného života. Praha: Avicenum, 1974, s. 44

² Srov. MÁCHOVÁ, J. Duševní hygiena rodinného života. Praha: Avicenum, 1974, s. 45

2. Funkce výchovná

I když dnes zabírá velkou oblast výchovy škola, resp. další společenské instituce, výchova v rodině zůstává vlastním jádrem výchovného působení.

3. Funkce biologická

Tato funkce se týká především uspokojování sexuálních potřeb manželů a rozmnožovacích procesů. Obě tyto stránky biologické funkce rodiny mají celospolečenský význam.

4. Funkce emocionální

Emocionální funkce vzniká a realizuje se především na třech úrovních – mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, mezi sourozenci. Má však kromě toho mnohem širší dosah a týká se rozvíjení lidské emocionality vůbec.¹

S těmito základními funkcemi rodiny se setkáváme i u jiných autorů. Např. Jiří Dunovský vymezuje také tyto čtyři funkce rodiny. Obsahově jsou totožné, liší se jen trochu v názvech. Rozlišuje funkci biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální (kulturně psychologickou) a socializačně výchovnou.

Obdobně také Stanislav Střelec s kolektivem autorů vymezili čtyři základní funkce rodiny: funkce hospodářská, biologicko-populační, výchovná a funkce odpočinku a obnovování tělesných a duševních sil. Funkci odpočinku a obnovování tělesných a duševních sil autoři také přiřazují velký význam. Příčiny spatřují jednak v ekonomické sféře, ve změnách způsobu života rodiny podmíněných například privatizací a technickým rozvojem a jednak ve výrazné diferenciaci možností, jak naložit se svým volným časem. V tomto smyslu plní rodina a domov určitou funkci kompenzačního prostředí proti světu profesních povinností, požadavků a nároků.²

Při vymezování funkcí rodiny nalézáme v literatuře určité odchylky. Ať už autoři vymezují menší nebo větší počet funkcí rodiny, ve své podstatě se dá říci, že jsou tyto funkce obsahově totožné s těmi základními. Při studiu literatury zabývající se sociální pedagogikou se setkáváme například i s ochrannou funkcí rodiny, která spočívá

¹ Srov. MÁCHOVÁ, J. Duševní hygiena rodinného života. Praha: Avicenum, 1974, s. 43-44

² Srov. STŘELEEC, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992, s. 76

v zabezpečení životních potřeb všem členům rodiny. Tato funkce by mohla být součástí ekonomicko-zabezpečovací funkce. Někteří autoři například spojují výchovnou a emocionální funkci v jednu – funkci socializační. Někdy shrnují do socializační funkce všechny čtyři funkce rodiny.

Ve výše uvedených funkcích rodiny došlo v současné době k určitým změnám. Asi největší změny zaznamenala funkce ekonomická. Dříve byla tato funkce plněna především tím, že rodina byla samostatnou výrobní jednotkou. Dnes výrobní funkce přestává hrát rozhodující roli a hlavní náplní této funkce je snaha o materiální zabezpečení všech členů.

Hospodářská situace rodiny je závislá na celkové hospodářské situaci a na ekonomickém vývoji celé společnosti. Ekonomická funkce obsahuje řadu aspektů. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku, což je v současné době často důsledek nezaměstnanosti a zvyšování životních nákladů. Celá ekonomická funkce rodiny se však nedá vyjádřit pouze finanční stránkou jednotlivých rodin a podílením státu na této finanční situaci. Je zde řada dalších důležitých činitelů, které se zejména v naší společnosti dostávají do popředí zájmu. Je to např. výstavba bytů, škol, otázka volného času členů rodiny, možnosti zvyšování kvalifikace pracujících členů rodiny apod.

Ekonomická funkce rodiny v moderní společnosti působí i na ostatní funkce, které rodina vykonává. Biologická funkce rodiny je touto funkcí řízená zásadně. Otázka životní úrovně rodin je spojena s otázkou velikosti rodiny, s počtem nezaopatřených dětí v rodině. Trendem dnešní doby jsou méně početné rodiny, neustále přibývá rodin pouze s jedním dítětem. Také výchovná funkce rodiny, zejména výchovná funkce matky, je ovlivněna ekonomickou funkcí.¹

Z hlediska průběhu socializačního procesu má zásadní význam, do jaké míry se daří rodině vypořádat s funkcemi, které má plnit.

¹ Srov. MÁCHOVÁ, J. Duševní hygiena rodinného života. Praha: Avicenum, 1974, s. 49

V této souvislosti rozlišujeme rodinu:

- **Funkční** - přiměřeně plní všechny funkce a zajišťuje dobrý vývoj dítěte.
- **Problémovou** - vyskytují se poruchy některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm. Rodina je schopna vlastními silami situaci řešit.
- **Dysfunkční** - dochází k vážným poruchám všech funkcí, které bezprostředně ohrožují celou rodinu. Zásadně je narušován socializační proces dítěte. Taková rodina vyžaduje soustavnou pomoc.
- **Afunkční** - poruchy jsou takového rázu, že vůči sledovanému dítěti rodina přestává plnit svůj základní účel. Rodina není schopna zabezpečit základní potřeby a dítě je třeba umístit v náhradní rodině nebo zajistit jinou péči.¹

S rozpadající se industriální společností se mění tlaky, které na rodinu působí natolik, že přestává plnit i své základní funkce. Na druhé straně současná doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem.

1.3 Postavení rodiny ve společnosti

Existuje klasická představa, že společnost se skládá z rodin. Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek.

Rodina je společenstvím, v němž lze v dětech vypěstovat vztah k životním hodnotám a naučit je, jak správně a odpovědně užívat lidské svobody. Rodinný život je uváděním do života společnosti. Dobré rodinné zázemí a prožívání vztahů v rámci rodiny je předpokladem dobrých mezilidských vztahů ve společnosti.

Rodina bývá označována jako průsečík života jedince a společnosti. To platí hlavně ve vztahu k dítěti, jeho rozvoji a socializaci, kde zaujímá rodina úlohu rozhodující, nezastupitelnou. „*Rodina představuje biosociální systém, který neustále*

¹ Srov. DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny. Praha: Avicenum, 1986, s. 28

*hledá a nachází své místo ve společnosti. Přitom je společností znovu a znovu ovlivňován a formován.*¹

Ve všech vyspělých společnostech pečují o výchovu dětí v nerozlučné jednotě rodiče, stát a společenské organizace. Rozhodující úloha ve výchově je však svěřena rodičům. Rodiče odpovídají za harmonický rozvoj svých dětí. Zákon jim ukládá pečovat soustavně a důsledně o výchovu, výživu, chování a jednání dětí. Společnost dbá, aby rodiče mohli řádně vykonávat práva a povinnosti při výchově dětí. Základní práva a povinnosti rodičů a dětí vymezuje Zákon o rodině. Upravuje také vztahy mezi rodinou a společností.

Významným dokumentem, týkajícím se rodiny a dětí, je také Úmluva OSN o právech dítěte. V úvodu k Úmluvě o právech dítěte je konstatováno, že rodina jako základní skupina ve společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, má dostávat potřebnou ochranu a pomoc tak, aby beze zbytku plnila svou úlohu ve společnosti. Dítě má být plně připraveno žít ve společnosti vlastním životem a vychováváno v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a sounáležitosti.

Práva rodiny jsou úzce spjata s právy člověka. Jestliže totiž platí, že rodina je společenství osob, závisí její seberealizace do značné míry na správném užívání práv osob, z nichž se skládá. Některé z těchto práv se týkají rodiny přímo, jako právo rodičů na zodpovědné plození a výchovu potomstva. Jiné se rodinného kruhu dotýkají jen nepřímě, jako např. právo na majetek a právo na práci.²

Vztah rodiny a společnosti není ve své obecné podobě jen předmětem zájmu právníků a zákona. Od počátku existence lidského společenství se stal také součástí vnitřních mravních vztahů. Jedním z příkladů poukazujících na závažnost privátního i společenského postavení rodiny je také páté přikázání z Desatera křesťanské mravnosti: „Cti otce svého i matku svou, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na Zemi.“ Uvedené přikázání se nevztahuje jen na úctu dětí k rodičům, zahrnuje také dobré

¹ DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny. Praha: Avicenum, 1986, s. 9

² Srov. <http://www.cirkev.cz/res./data/003/000388.pdf> s. 21

vztahy mezi různými věkovými skupinami, generacemi a ve svém důsledku vztahy mezi lidmi vůbec.

Rodina a její postavení ve společnosti prošla řadou změn. Současné proměny rodiny jsou charakterizovány několika významnými činiteli. Především je to určitá demokratizace vztahů v celé společnosti.

Přísné patriarchální vztahy se změnilly ve vztahy partnerské, a to jak mezi manžely, tak i mezi rodiči a dětmi. Docházelo k začleňování žen do výrobních a společensko-ekonomických vztahů, což vedlo k jejich emancipaci a nezávislosti na mužích. Rodina přestala být základní ekonomickou výrobní jednotkou, začala v ní převažovat spíše oblast spotřební. Rodina již nestačila uspokojovat rozvinuté nároky, které společnost na jedince kladla (např. na vzdělání) a tak se postupně stala závislou na fungování celé společnosti.

1.4 Dílčí závěr

Rodina má po celá léta velký význam pro společnost. Její význam tkví především v klíčové roli, kterou hraje v procesu zespolečnění lidského individua, socializace jeho osobnosti. Také podíl společnosti na životě jedince se zvětšil. Pro určitou část života jedince se rodina stává základní formou individuálního bytí. Můžeme říci, že člověk je stejně tak „tvor rodinný“ jako „tvor společenský“.

Pro rodinu není ani tak rozhodující, v jaké formě přetrvává, ale do jaké míry může rodina plnit své funkce při výchově svých dětí.

Rodina je základní společenskou jednotkou opírající se o aktuální potřeby jedinců. Je to elementární svazek, bez něhož by se i nejdokonalejší společnost rozpadla v nesouvislé atomy. Má své zákonitosti, a jen tehdy, poznáme-li je a podřídíme-li se jim, máme možnost uskutečnit a naplnit své životní poslání.

2. Výchova

S výchovou se setkáváme od počátku své existence. Život každého člověka je spoluutvářen tím, co se naučí. O výchově se nejčastěji mluví tam, kde žijí děti ve styku s dospělými, kteří se snaží ovlivňovat jejich vývoj tak, aby odpovídal určitým výchovným cílům. K tomu využívají výchovných metod a prostředků.

Výchova jako činnost i jako instituce má společenskou povahu a sociální význam. Výchovou se lidé vždy připravovali pro své společenské působení a pro určitá povolání.

O společenských zřetelích výchovy hovořil už Platón, když zdůrazňoval vztah výchovy k přípravě člověka pro jeho společenské umístění. Lze však najít i starší prameny, např. babylonské, asyrské, perské nebo egyptské, z nichž plyne uvědomování si společenské funkce výchovy.

V dějinách pedagogiky nalézáme významné autory, kteří brali v úvahu spolupůsobení prostředí na člověka při výchově. Patřil k nim zejména J. A. Komenský. Jeho dílo Informatorium školy mateřské je patrně prvním dílem ve světové literatuře, které pojednává soustavně o výchově nejmenších dětí.

Běžně se výchova chápe jako záměrné působení rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí na vychovávané, především na děti a mládež. Rozumí se tím působení záměrné, cílevědomé, směřující k určitému výchovnému cíli. Hlavním cílem je rozvinout v dítěti určité vlastnosti, názory, postoje a hodnotové orientace.¹

Tradičně se výchova chápala jako jednosměrné působení dospělých na děti. Ve skutečnosti však zároveň děti působí na dospělé, ovlivňují jejich náladu, názory, chování a postupy ve výchově. Děti tedy nejsou jen pasivním produktem výchovy, ale můžeme říci, že jsou ve výchově i aktivním činitelem. *„Výchova se chápe jako vzájemné působení vychovatelů a vychovávaných, jako zvláštní případ sociální komunikace a interakce.“²*

¹ Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 247

² ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997, s. 313

Výchova je proces, v němž se vyvíjejí a formují jak vychovávaní, tak vychovávající, vzájemně se ovlivňují ve společné činnosti. Vychovávaní také ovlivňují sami sebe, svou autoregulací, aktivitou a sebevýchovou.

Každá výchova vždy byla a je determinována ideály své společnosti, její ekonomikou, jejím sociálně politickým uspořádáním i její kulturou. Jaké jsou ideály společnosti, jaká je její hospodářská úroveň, jaké je její sociálně politické uspořádání i její kulturní úroveň, taková je i její výchova. Výchova odráží znaky své společnosti a současně připravuje jedince pro další rozvoj této společnosti.¹

Naše současná výchova připravuje jedince pro život ve společnosti a rozvíjí ho jako aktivní a tvůrčí osobnost, která se svou činností podílí na rozvoji své rodiny, své obce, svého národa i lidstva vůbec.

Při výchově dětí má velký význam rodina, zejména rodiče. V rodině se budují první základy a utvářejí se city, myšlenky, povaha a uvědomění dítěte. Výchova dětí je nejdůležitější záležitost našeho života. Naše děti jsou příští otcové a matky, budou rovněž vychovateli svých dětí. Z našich dětí musí vyrůst skvělí občané, dobří otcové a matky. Naše děti jsou i naším stářím. Správná výchova je naše šťastné stáří, špatná výchova je naše příští hoře, naše slzy, naše vina před ostatními lidmi.²

2.1 Vliv prostředí na výchovu

Pojem prostředí je nejobecněji chápán jako soubor vnějších společenských a přírodních podmínek obklopujících člověka. Přejdeme-li k problematice vztahu výchovného působení a vlivů prostředí, chápeme prostředí jako nějakou souhrnnou podmínku, za jejíhož spolupůsobení se osobnost člověka utváří výchovou jako činností cílevědomou a společensky zaměřenou.³

¹ Srov. JŮVA, V., JŮVA, V. Úvod do pedagogiky. Brno: Paido, 1997, s. 30

² Srov. MAKARENKO, A. S. O výchově dětí v rodině. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, s. 13

³ Srov. PŘADKA, M. Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí. Brno: Univerzita J. E. P., 1983, s. 69

Člověk může prostředí, ve kterém žije, měnit, upravovat a zlepšovat, ale všechno, co ho obklopuje, na něj zároveň působí, ovlivňuje ho a formuje. Některé prostředí dává dítěti více příležitosti se uplatnit a rozvíjet, podněcuje je k činnosti, rozvíjí jeho vlohy, kdežto jiné jeho zdravý rozvoj naopak brzdí.

Ze všeho nejvíce působí na dítě prostředí sociální, tj. lidé, s nimiž se stýká, mezi nimiž žije. Stává se člověkem vlastně zásluhou lidské společnosti, která jej denně obklopuje a působí na něj svými sociálními podněty.

Z hlediska formativního působení na člověka můžeme rozlišovat mikroprostředí, mezoprostředí a makroprostředí. **Mikroprostředí** zahrnuje zejména rodinu, spontánně vzniklou skupinu dětí při hrách, školní třídu a školní družinu, sportovní oddíl nebo zájmový kroužek. **Mezoprostředí** zahrnuje zejména obec, sídliště, jejich okolí, region s jeho přírodními, ekonomickými a kulturními podmínkami. Do mezoprostředí se někdy počítá také pracoviště rodičů a přátelé rodičů. **Makroprostředí** zahrnuje podmínky příslušné země a doby. Je výsledkem působnosti společenských činitelů, politických, ekonomických a kulturních vlivů, které odrážejí situaci, v níž se nachází společnost v určité etapě svého vývoje.¹

Rodina je obvykle považována za nejpůsobivější z tzv. přirozených prostředí výchovy. V naší současné společnosti je její výchovná role pokládána za nezastupitelnou. Formuje předškolní děti a v době školní docházky se stává nejvýznamnějším partnerem školy. Rodina dává dítěti první, a již proto velmi silné zkušenosti ze života. Ukazuje mu, jak se lidé chovají jeden k druhému, zda spolupracují a pomáhají si, jak reagují, když se jim něco nedaří apod.

Do přirozeného prostředí výchovy patří vedle rodiny i vrstevnické skupiny. Vrstevnické skupiny vznikají od počátku školní docházky dětí a s věkem jejich význam roste. Tyto skupiny umožňují osamostatňování dětí od rodiny a jejich vstup do širších sociálních struktur. Ve vrstevnických skupinách se daleko více uplatňují vztahy rovnoprávnosti, než např. v rodině. Tato skupina umožňuje svým členům do značné

¹ Srov. ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997, s. 265

míry pocíťovat osobní nezávislost na dospělých a zároveň jim dodává pocit opory a ochrany.

Obecně můžeme říci, že prostředí hraje v souvislosti s výchovným procesem dvě základní role:

- První lze označit jako **situační**. Jedná se o to, že každá výchovná situace se odehrává vždy v nějakém konkrétním prostředí (školní třída, klubovna, hřiště, domov). Z tohoto hlediska vytváří prostředí jakousi „kulisu“ k této výchovné situaci.
- Druhou označujeme jako **výchovnou**. Jde o to, že stále nedoceňujeme známé skutečnosti, že právě konkrétní prostředí značně ovlivňuje jednání a výrazně se podílí na rozvoji osobnosti. Jednání dětí, lidí se mění právě podle toho, jak střídají prostředí. Proto se jinak chovají ve třídě, jinak na hřišti, doma apod.¹

Výchovné působení je záměrné, organizované, jakoby uměle navozené. Naproti tomu působení prostředí je spontánní, přirozené a tím je obrazně řečeno ve výhodě. Lze tedy vyvodit, že čím méně má vychovávaný pocit, že je vychováván, tím lépe pro výsledný efekt výchovy.

2.2 Prostředky (nástroje) výchovy

Prostředky (nástroje) rodinné výchovy můžeme rozdělit do několika skupin. Promítneme-li požadavek rodinné výchovy dítěte do roviny vzájemného působení rodičů a dětí, zjistíme, že rodiče působí na děti dvojím způsobem. Jednak přímo, svým osobním vztahem k němu a usměřováním jeho jednání a chování a jednak nepřímo, vytvářením rodinného prostředí, které dítě rovněž výchovně ovlivňuje.

Do skupiny prostředků přímého výchovného působení patří především metody. Při rodinné výchově považujeme za výchovné metody záměrně zvolené činnosti rodičů a dětí, které mají výchovný cíl. Jde o postupy, které mají děti něčemu naučit, ale také ovlivnit jejich vztah ke světu, který je obklopuje, k lidem, ke škole a vzdělání, k umění a kultuře, k práci apod.

¹ Srov. KRAUS, B., SÝKORA, P. Sociální pedagogika I. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 25-26

K nejběžnějším výchovným prostředkům patří odměny a tresty. **Odměnou** se rozumí působení rodičů (vychovatelů) spojené s určitým chováním nebo jednáním vychovávaného. Vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování a přináší vychovávanému uspokojení některých jeho potřeb, a tím i libost. Naproti tomu **trest** je takové působení rodičů a vychovatelů spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování a přináší vychovávanému omezení některých jeho potřeb, nelibost, popřípadě frustraci.¹

Mezi odměny patří:

- ✓ pochvala, úsměv, projev sympatie, kladného hodnocení, kladného emočního vztahu;
- ✓ dárek věcný nebo peněžní;
- ✓ umožnění činnosti nebo zážitků, po kterých dítě silně touží (výlet, návštěva sportovního utkání apod.).²

Mezi tresty patří:

- ✓ fyzické tresty;
- ✓ psychické trestání, tj. projevy negativních emocí (dospělý se zlobí, křičí, nemluví s dítětem apod.);
- ✓ potrestání zákazem oblíbené činnosti (jít ven s kamarády, sledovat televizi) nebo donucení k neoblíbené činnosti (úklid apod.).³

Hodnota výchovné odměny a trestu je pro každé dítě jiná v závislosti na jeho osobnosti a na situaci, za níž k výchovnému zásahu dochází. Mezi proviněním a trestem by měla být určitá úměrnost, stejně jako mezi žádoucím chováním a odměnou.

Zdeněk Matějček ve své knize „Po dobrém nebo po zlém?“ uvádí několik směrnic, jak by se mělo s výchovnými prostředky zacházet. Poukazuje také na nebezpečí, která se za jednotlivými jejich formami skrývají.

¹ Srov. ČÁP, J., MAŘEŠ, J. Psychologie pro učitele. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 253

² Srov. Tamtéž

³ Srov. Tamtéž

- Výchovné odměny a tresty by měly být přiměřené osobnosti dítěte a jeho věku. Obecně tu platí zásada, že s postupujícím věkem dítěte ztrácejí na účinnosti ty výchovné prostředky, které jsou vázány na nějaké tělesné pocity, ať už příjemné nebo nepříjemné. Zato nabývají na významu ty, které jsou více duševní povahy (např. ocenění, pochvala, domluva, pokárání apod.).
- Výchovné prostředky, tresty a odměny, by měly být dítěti vždycky srozumitelné. Týká se to především trestu. Dítě by nemělo být trestáno za nějakou vinu, kterou nemůže pochopit, ale má si být vždy vědomo svého přestupku.
- Soustava výchovných prostředků by měla být bohatá a členitá. V odměnách a trestech je nutno vyvarovat se stálého opakování jednoho a téhož postupu. Jestliže rodiče za každý prohřešek dítěte reagují stejně, je celá výchova poznamenána touto jednoduchostí.
- V odměnách ani trestech se nemá přehánět. Jestliže začneme s příliš silnými odměnami nebo příliš silnými tresty, nemáme možnost je dále stupňovat. Těžko můžeme odměnit dítě, které už má všechno a po ničem netouží.
- V používání odměn a trestů má být jistá důslednost. Nedůslednost uvádí dítě ve zmatek a vychovatele (rodiče) v jeho očích snižuje. Jestliže je dítě jednou za totéž trestáno a podruhé chváleno, těžko se mu rozhoduje, co má vlastně dělat.¹

Vyvstává především otázka srovnání účinku odměn a trestů. Většina badatelů se shoduje v jednom: výchova založená spíše na odměnách je efektivnější než výchova užívající převážně trestů.²

Je zapotřebí si uvědomit, že prostřednictvím jedné výchovné metody nemůžeme dosáhnout příznivé dlouhodobé výsledky. Toho bychom si měli být vědomi také při výchově svých dětí. Někdy se setkáváme s názorem, že metod, které jsou doporučovány při výchově dětí v rodině, je málo. Opak je pravdou.

V odborné literatuře se setkáváme např. s metodami slovního působení, metodami vysvětlování a přesvědčování, metodami cvičení a navykání apod. Ustálené místo v rodinné výchově mají především **metody slovního působení**. Mohou mít podobu prosby, rady, doporučení, upozornění, připomenutí nebo nařízení.

¹ Srov. MATĚJČEK, Z. Po dobrém nebo po zlém.? Praha: Portál, 1994, s. 64 - 73

² Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 253

Metody vysvětlování a přesvědčování používáme v případě náročnějších úkolů, k nimž děti postupně vedeme. Základním předpokladem pro použití metody vysvětlování a přesvědčování je respektování dosažené úrovně duševního rozvoje dítěte. Tyto metody mohou mít podobu rozhovoru, besedy nebo diskuse. Nejčastěji užívanou variantou metody vysvětlování bývá rozhovor mezi rodiči a dětmi. Náměty rozhovorů vyplývají z každodenního života rodiny, souvisejí se školou, zaměstnáním rodičů, se zájmovou činností apod.¹

Metoda přesvědčování vybízí vychovávaného ke kritickému uvažování, vede ho k tomu, aby si uvědomil, jaký způsob jednání odpovídá jeho důležitým potřebám a cílům. Při přesvědčování se často užívá kladení otázek. Otázka, na rozdíl od sdělení hotového názoru, nutí k přemýšlení a tím vede vychovávaného k samostatnému postupu.

V rodině se vytvářejí a upevňují základní hygienické, vzdělávací, kulturní, pracovní, sportovní a jiné návyky dětí. Důležitými prostředky k jejich osvojování jsou **metody cvičení a navykání**. Jen soustavným praktickým cvičením a navykáním se děti učí jednat a chovat tak, jak si přejeme. Rodinný život s sebou přináší bezpočet příležitostí, které mohou rodiče k těmto výchovným záměrům využít. Příznivé výsledky působení těchto metod se však mohou dostavit pouze za předpokladu, že se budou užívat promyšleně a spolu s ostatními metodami.²

Autoři Jan Čáp a Jiří Mareš radí k základním výchovným prostředkům také např. **kladení požadavků a působení modelu**.

Požadavky, které na děti kladou rodiče (vychovatelé), jsou součástí rozsáhlého souboru požadavků kladených životem a prostředím. „*Požadavky vychovatelů zprostředkují dítěti požadavky společnosti – právní a morální normy, pravidla soužití, ochrany životního prostředí apod. Výchovné požadavky v příznivém případě stimulují dítě k příznivému způsobu života a vývoji, rozvinutí osobnosti, zvládnutí životních požadavků a cílů.*“³

¹ Srov. STŘELEČ, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992, s. 132

² Srov. STŘELEČ, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992, s. 132 - 133

³ ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007. s. 250

V dobře fungující rodině není nutno často vyslovovat požadavky a zákazy. Děti se zpravidla samy řídí požadavky, které jsou zahrnuty do pravidelného uspořádání dne a týdne, do zvyklostí a tradic. Pokud rodič připomene některý požadavek nebo vytyčí požadavek nový, děti zpravidla uposlechnou. Mnoho také záleží na emočních vztazích mezi rodiči a dětmi. Velmi silně také působí požadavky kladené skupinou vrstevníků, jako je např. neformální skupina kamarádů, nebo školní třída.

Samozřejmě nestačí požadavky pouze vytyčovat, důležitá je i kontrola jejich plnění. Když se nekontroluje, dítě přestává brát požadavky vážně. Záleží také na způsobu, jímž se požadavky kladou a kontrolují. Dítě lépe přijímá požadavek kladený i kontrolovaný laskavým způsobem. Naproti tomu požadavky nezduvodněné až nesmyslné a doprovázené křikem, vyhrožováním, agresivitou apod. jsou málo efektivní. Například v rodině lze dítěti říci „udělej“, ale také „prosím tě, udělej“ nebo „můžeš udělat?“ Požadavek lze vyslovit jako příkaz, ale také jako žádost či prosbu.¹

Mnoho rodičů vychovává především svým **příkladem**. Děti napodobují jejich chování a jednání, způsob života, vztahy k druhým lidem apod. Dítě si vybírá svůj vzor (příklad, model) mezi členy rodiny, osobami z nejbližšího prostředí nebo mezi postavami z uměleckých děl. Vybírá si dobrovolně, bez přinucení, často s obdivem a nadšením. Napodobování a identifikace s modelem působí často silněji než slovní působení, odměny a tresty.

Model pomáhá dítěti orientovat se ve složitých situacích, nabízí řešení problémů a konfliktů, které se týkají osobních vztahů, práce a povolání, životních cílů apod. *„Model konkrétní, živou a srozumitelnou formou vyjadřuje určitý způsob života, názory a přesvědčení, hodnoty a hodnotové orientace, morální zásady. Konkrétnost a silný emoční náboj poskytují modelu silný vliv na osobnost od dětství a mládí.“*²

Význam příkladu pro výchovu zdůrazňuje i J. A. Komenský v knize Informatorium školy mateřské. *„Příkladů dobrých a ustavičných potřeba jest mládeži, protože (jakž v Didaktice veřejné plněji ukázáno) dětem Pán Bůh povahy opičí dal,*

¹ Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007. s. 251-252

² ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007. s. 261

tj. chtivost jakousi k děláním všeho, co jiné dělají vidí: takže byť se člověku mladému nikdy nic neporoučelo a neoznamovalo, jen když on vidí a slyší, co jiní dělají, dělají tetéhož tytýmiž způsoby zvykne, to neproměnným zkušením stvrzeno jest.“¹

Důležitost příkladu ve výchově zdůrazňuje také zákon o rodině. Zákon stanoví, že rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem.

2.2.1 Rodičovská autorita

Vedle všech výše uvedených nástrojů výchovy zaujímá významné místo **autorita rodičů**. Někteří pedagogové v ní vidí pilíř rodinné výchovy. Lze říci, že výrazně ovlivňuje také výchovný efekt ostatních metod a prostředků používaných při výchově dětí v rodině.

Co je vlastně autorita? „Je to vážnost, jíž se těší někteří rodiče, učitelé a starší lidé, kteří mají pak silný vliv na dítě a jimž se dítě dobrovolně podřizuje, vědomí jejich převahy založené na vědomostech, životních zkušenostech, mravní síle, pevnosti charakteru a důslednosti v jednání. Autorita každého člověka vychází tedy především z jeho vlastní osoby, tj. z jeho morálních a charakterových vlastností, z jeho vědomostí, zkušeností a znalostí.“²

Základním předpokladem rodičovské autority je jednotné působení obou rodičů. Je důležité, aby otec nezakazoval, co matka dovolila nebo naopak. Má-li každý z rodičů jiné výchovné zásady, ocitají se děti často v bezvýhodné situaci. Rozpor autorit přináší pokles kázně a má na děti negativní vliv.

Rodičovské autoritě věnoval velkou pozornost také A. S. Makarenko. Podle něj smysl autority spočívá v tom, že autorita nevyžaduje žádné důkazy, bere se jako nepopíratelná vlastnost starších, jako jejich síla a hodnota, viditelná prostým dětským okem.³

¹ KOMENSKÝ, J. A. Informatorium školy mateřské. Kalich 1992, s. 98

² PRCHAL, J. Vychováváme děti. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 84

³ Srov. MAKARENKO, A. S. O výchově dětí v rodině. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, s. 22

A. S. Makarenko ve své knize O výchově dětí v rodině uvádí jednotlivé druhy nesprávně budované autority. Je to například:

- *Autorita založená na utlačování.* Tato autorita je založená na nepřiměřené přísnosti rodičů a častém používání trestů. U dětí vyvolává pocity strachu a nejistoty, děti se rodičů bojí. Z těchto zastrašených dětí pak mohou vyrůst bezohlední lidé, kteří se budou celý život mstít za příšlápnuté dětství.
- *Autorita založená na odstupu.* Vyskytuje se nejčastěji v rodinách intelektuálních. Rodiče upřednostňují svoji práci a svoje zájmy, dětem se nevěnují a nemají na ně čas. O děti nejčastěji pečují babičky.
- *Autorita založená na vypínavosti.* V tomto případě se jedná o rodiče, kteří se neustále naparují, vychloubají a vykládají o svých přednostech. Vychovávají tak z dětí povýšence, kteří se budou svými rodiči neustále chlubit
- *Autorita založená na pedantství.* Někteří rodiče jsou přesvědčení, že mají vždy a ve všem pravdu. Nevidí děti, jejich zájmy, nesnaží se jim rozumět. Cítí svou byrokratickou nadřazenost, a to pro ně bývá rozhodující.
- *Autorita založená na moralizování.* Jedná se o rodiče, kteří doslova ubíjejí dětský život neustálými kázáními a domluvami. Vycházejí vždy ze zásady, že sami jsou dokonalí a neomylní.
- *Autorita založená na lásce.* Tato forma autority vede k sentimentalitě. Děti musí dělat všechno z lásky ke svým rodičům, jsou zahrnovány něžnými slovy a ustavičným mazlením. Děti však obvykle takovou formu lásky nesnášejí. Brzy zjistí, že mohou rodiče snadno oklamat tím, že se budou tvářit jako milující děti. Autorita vybudovaná na takové „lásce“ vede k neupřímnosti, přetvářce a sobectví.
- *Autorita založená na dobráctví.* Rodiče vystupují před dítětem v podobě dobrého anděla, který jim všechno dovolí. V takové rodině děti velmi brzy začínají rodičům prostě poroučet.
- *Autorita založená na přátelství.* Pokud existují mezi rodiči a dětmi přátelské vztahy, je samozřejmě vše v pořádku. Pokud však přátelství dosáhne krajních mezí, výchova přestává fungovat, může dojít i k opačnému vývoji – děti začnou vychovávat rodiče.

- *Autorita založená na podplácení.* U tohoto typu autority se poslušnost prostě kupuje dary a sliby.¹

Mimo výše uvedených druhů, existuje i celá řada jiných druhů nesprávné autority jako např. autorita založená na veselosti, na učenosti, na ignorování apod. Někteří rodiče zase vůbec nedbají na nějakou autoritu, žijí všelijak a všelijak se i potýkají s výchovou.

Základem správné rodičovské autority je příkladný vlastní život rodičů, jejich chování a jednání. Správná autorita je tedy založena na poctivém, přímém a pravdivém vztahu rodičů k dětem. Tam, kde rodiče používají správné autority, má výchova dětí vždycky úspěch. Čím větší autoritě se těší, tím účinnější je jejich výchovné působení. Musí ovšem sami poctivě plnit všechny povinnosti, zajímat se o své děti, chápat jejich potřeby, zájmy a požadavky, být k nim ohleduplní, přitom však zdravě nároční a přísní.²

2.3 Dílčí závěr

Výchova je chápána jako dílčí případ obecného procesu formování člověka. V procesu výchovy dochází k záměrnému a cílevědomému vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každé osobnosti v souladu s jejími dispozicemi, ale i s lidským posláním. Je to působení užívající určitých výchovných prostředků a metod, založených na zkušenostech, tradici nebo na vědeckých poznatcích. Správná výchova akceptuje osobnost vychovávaného, uspokojuje jeho potřeby, vede ho k harmonii a k všestrannosti.

Podmínkou zdravého společenského a citového vývoje dítěte je vhodné a láskyplné rodinné prostředí, které mu dává dostatek kvalitních a věkově přiměřených podnětů. Dítě potřebuje pro své chování a jednání vzor, který má ze začátku jen ve svých rodičích. Jejich autorita by měla být založena na poctivém, pravdivém a upřímném vztahu k dítěti. Nejlepší výchova je výchova přirozená, samozřejmá, nenucená.

¹ Srov. MAKARENKO, A. S. O výchově dětí v rodině. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, s. 23-27

² Srov. PRCHAL, J. Vychováváme děti. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 87-88

3. Výchovné styly

S pojmem výchovný styl se většina lidí jistě někdy setkala. Stručně řečeno se jedná o způsob výchovy, tedy o působení rodičů (vychovatelů) na děti. Výchova v rodině zahrnuje množství činností a vzájemného působení mezi dospělými a dětmi. Ve snaze o dosažení výchovných cílů dospělí užívají různých výchovných prostředků a metod. Přitom stejný výchovný prostředek či postup je někdy účinný, jindy neúčinný. Závisí to na vychovávajícím, vychovávaném, na jejich vzájemném vztahu, na okamžité situaci apod.

„Termín způsob výchovy, popřípadě výchovný styl, vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty: zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly. Projevuje se též volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.“¹

Způsob výchovy tedy znamená celkovou interakci a komunikaci mezi dospělým a dítětem. Různé formy způsobu výchovy odlišují podstatně různé formy výchovného působení různých dospělých. Vysvětlují odlišné reakce dětí na různé dospělé, vysvětlují i odlišné účinky stejného výchovného postupu, prostředku či metody, když jich užívají různí dospělí ve vztahu k různým dětem.²

Například v americké literatuře se užívá především termínu mateřské neboli rodičovské chování. Odpovídá to behavioristické tradici, důrazu na vnější chování. Způsob výchovy potom vyjadřuje to podstatné, zobecněné z mnoha různých a specifických projevů, případů rodičovského chování.³

¹ ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 303

² Srov. ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV-nakladatelství, 1996, s. 136

³ Srov. ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV-nakladatelství, 1996, s. 136

3.1 Klasifikace výchovných stylů

Problematice výchovných stylů se v odborné literatuře věnuje spousta autorů. U nás se výchovnými styly asi nejvíce zabýval profesor Jan Čáp. Rozlišuje tři základní typy výchovného přístupu k dítěti – autoritativní, liberální a demokratický.

- **Autoritativní styl výchovy** (nazývaný též autoritářský nebo dominantní) – rodič (vychovatel) se staví do role vševědoucího, který sám nejlépe ví, co dítě potřebuje. Hodně rozkazuje, hrozí a trestá. Na přání a potřeby dětí se příliš neohlíží, má pro ně málo porozumění a poskytuje jim málo samostatnosti a iniciativy. Typické jsou zákazy, příkazy a striktní vyžadování poslušnosti.¹ Typickým příkladem jsou rodiče, kteří často používají slova „musíš“ a „nesmíš“ a mají velmi vyhraněné názory na to, co je a není správné.
- **Liberální styl výchovy** – vyznačuje se slabým vedením a řízením. Rodič se o výchovu dítěte příliš nestará, vede děti málo nebo vůbec ne. Neklade velké požadavky, a pokud nějaké vysloví, obvykle je nekontroluje. Tento styl výchovy ponechává dítěti až příliš velkou volnost.² Děti nemají pravidla a pevné hranice, které potřebují k tomu, aby si vymezily prostor působnosti a také prostor své jistoty a bezpečí. Typickým příkladem jsou děti, které působí nevychovaným dojmem, neposedí, nepočkají, jsou všude a vědí, že si můžou dovolit zlobit.
- **Demokratický styl výchovy** (sociálně integrační) – rodič má celkem jasně vymezené cíle svého výchovného působení. Dává méně příkazů a více podporuje iniciativu dítěte. Působí spíše příkladem než tresty a zákazy. Důležitým prostředkem působení rodičů na děti je podávání návrhů. Takový rodič je přístupný diskusi a má pochopení pro individualitu.³ Demokratický rodič zohledňuje potřeby dítěte přiměřeně jeho věku. Dává dítěti odpovídající množství svobody, umožňuje mu samostatně se rozhodovat, projevovat názory a přání, a přitom se nezříká rodičovské odpovědnosti za jeho vedení.

¹ Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 304

² Srov. Tamtéž

³ Srov. Tamtéž

Styly výchovy typologicky vyjadřují celkový způsob výchovy a mají přednosti i nedostatky typologického způsobu myšlení. Postupně se zjišťuje, že uvedené tři styly jsou až příliš zjednodušené a že všechny případy se nedají zařadit do jednoho ze tří typů. Bylo by třeba zavést větší počet typů, včetně přechodných nebo smíšených.

K překonání nedostatků typologického přístupu slouží vyjádření způsobu výchovy modelem dvou dimenzí, který je obdobou některých modelů osobnosti, např. modelu H. J. Eysencka. Nejčastěji se užívá:

1. Dimenze emočního vztahu k dítěti: láska, kladný postoj - nepřátelství, záporný, chladný, zavrhuje postoj.
2. Dimenze řízení: autonomie, minimální řízení – přísná kontrola, maximální řízení.¹

E. S. Schaefer rozeznává čtyři základní typy rodinné výchovy podle míry kontroly dítěte a míry projevované lásky směrem k němu. Jedná se o výchovu zanedbávající, demokratickou, autoritářskou a ochránářskou. Míra kontroly určuje, zda je dítě přísně řízeno shora nebo je mu ponechán prostor pro vlastní vyjádření. Míra projevované lásky pak určuje, zda je dítě pozitivně přijímáno nebo zda je odmítáno.²

Zanedbávající výchova – projevuje se lhostejností, zanedbáváním a nezúčastněností ze strany rodičů. Tato výchova pak způsobuje u dětí vzpurnost, agresivitu a odmítání sociálních pravidel.

Autoritářská výchova – rodiče používají při výchově tvrdých trestů a vyžadují od dětí disciplínu. Tento typ výchovy může u dětí způsobit neuroticismus, problémy ve společenském životě, ostýchavost, agresivitu proti vlastní osobě apod.

Demokratická výchova – při výchově se klade důraz na svobodu, demokratičnost a podporu vědomí sounáležitosti s rodinou. Děti se společně s rodiči podílí na rozhodování. Tento typ výchovy je považován za ideální. Výsledkem této výchovy je aktivita, nezávislost, tvořivost, otevřenost a asertivita u dětí. Děti takto vychovávané

¹ Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 305

² Srov. PETERKOVÁ, M. Výchova dítěte v rodině. (2006) [online] ze dne 28.3.2012, dostupný z www.psyx.cz/texty/vychova-ditete-rodina.php

mají zdravé sebevědomí, jsou cílevědomí a mají velké předpoklady pro dobré fungování ve společnosti.

Ochranářská výchova – takoví rodiče jsou shovívaví, dobromyslní, mají potřebu ochraňovat a přivlastňovat. U dětí takto vychovávaných se projevuje nesamostatnost, emoční labilita, závislost, malá sebejistota, poslušnost apod.

Od konce šedesátých let probíhal na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze výzkum, kdy J. Čáp ve spolupráci s kolegy zkoumal vztah způsobu rodinné výchovy k chování a vlastnostem mladistvých. V devadesátých letech postupně došli k analyticko-syntetickému modelu, který je také zjednodušeně nazýván model devíti polí (obr. 1).¹

Koncepce a modely způsobu výchovy, vyjádřené jednotlivými postoji rodičů nebo postojovými dimenzemi přistupují k problému převážně analyticky. Je tomu tak i v případech, které se soustřeďují na pedagogické situace nebo na sociální interakci a komunikaci. Naproti tomu přístupy typologické vyjadřují převážně syntetický pohled.

Obr. č. 1 Model devíti polí způsobu výchovy²

Emoční vztah	Řízení			
	silné	střední	slabé	rozporné
záporný	1 výchova autokratická, tradiční, patriarchální		2 liberální výchova s nezájmem o dítě	3 pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem
záporně-kladný	9 výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici			
kladný	4 výchova přísná a přitom laskavá	5 optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6 laskavá výchova bez požadavků a hranic	7 rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem
extrémně kladný			8 kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

¹ Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 307

² ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 306

Výše uvedený model devíti polí se snaží o sloučení přístupů analytického a syntetického, o kombinování údajů konkrétnějších a specifitějších s abstraktnějšími a obecnějšími, o přechody mezi jednotlivými rovinami pohledů, a to přechody v obou směrech.¹

Při určování způsobu výchovy určitého dítěte v rodině se postupuje v uvedených krocích od analytického pohledu k syntetičtějším rovinám. Vyjádření způsobu výchovy v rodině však nekončí zařazením do jednoho z devíti polí schématu. Každé pole má některé podstatné společné znaky, zároveň však jsou v něm ještě rozdíly. Záleží na tom, zda záporný emoční vztah k dítěti mají oba rodiče, nebo jen jeden z nich.

Z modelu devíti polí lze vyvodit, že zápornému emočnímu vztahu se silným stylem řízení odpovídá autokratická výchova, se slabým stylem řízení pak liberální výchova s nezájmem o dítě. Kladnému emočnímu vztahu odpovídá převážně výchova laskavá. U silného stylu řízení se jedná o výchovu přísnou, naopak u slabého stylu řízení jde o výchovu bez požadavků a hranic. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením potom představuje spojení kladného emočního vztahu a středního řízení.

Kromě základního členění výchovných stylů se můžeme setkat i s výčtem nežádoucích výchovných postupů. Například za nejčastější výchovné chyby podle Rolfa Merkleho, které mají za následek nízké sebehodnocení a pocit méněcennosti u takto vychovávaného dítěte, se považují:

- **Podmíněná láska** – rodiče vážou svoji náklonnost na splnění nějakých podmínek, dítě se naučí, že lásku si je možné vykupovat. Např. „Dokud to nesníš, tak za mnou nechod“, „Zlobíš, nemám tě rád/a.“ Dítě si na základě takových sdělení nevědomě vytvoří pravidlo, že může být milováno jen tehdy, když něco bude nebo nebude dělat.
- **Necitlivé srovnávání s ostatními** – takoví rodiče své dítě neustále s někým srovnávají a poukazují na to, jak jsou ostatní lepší. Např. „Podívej se na Davidka, jak je šikovnej, z něho něco bude, na rozdíl od tebe.“ Dítě si tak osvojí, že lidé se v zásadě dělí na schopné a neschopné, chytré a hloupé a samo je často

¹ Srov. ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV-nakladatelství, 1996, s. 156

zařazováno k těm druhým. Naučí se prohrávat ve srovnávání s ostatními a vytváří si tak pocit méněcennosti.

- **Potlačování oprávněné hrdosti** – rodiče potlačují oprávněnou hrdost dítěte z obavy, aby si dítě neosvojilo aroganci a domýšlivost. Např. „Jen si nemysli, že už všechno znáš“, „Jednou se ti to povedlo, ale to ještě nic neznamená“ apod. Dítě se tak naučí nedávat hrdost najevo a tvářit se skromně. Tím se ovšem zbavuje zasloužené možnosti prožít si pocit vlastní úspěšnosti a okrádá se o opodstatněné zvýšení si sebedůvěry.
- **Podceňování schopností** – každé dítě mívá potřebu předvést svému okolí, co umí. Rodiče ho v tom ovšem často brzdí („Radši to nech, ještě ti to spadne“, „Tomu nerozumíš“ apod.). Takto vychovávané dítě se obává pouštět do nových a neznámých činností, podceňuje své schopnosti a tím trpí i jeho sebedůvěra.¹

Způsob výchovy má širší pedagogické, společensko-historické a filozofické souvislosti. Týká se to jak emočního vztahu k dítěti, tak výchovného řízení. Kladný vztah k dítěti odpovídá humanistickým koncepcím člověka a optimistickému názoru, že člověk je v podstatě dobrý a je schopen příznivého vývoje. Naproti tomu záporný vztah k dítěti souvisí s negativním hodnocením člověka a s pesimistickým pohledem na možnosti jeho vývoje a výchovy.²

Existuje mnoho dalších studií týkajících se výchovných stylů, které k tomuto tématu přistupují z různých pohledů. Všeobecně lze říci, že ať už rodičovský styl zkoumají jakkoli, vysoká úroveň rodičovské lásky a přísnosti je vždy spojována s pozitivním vlivem na vývoj dětí.

3.2 Faktory (podmínky) působící na utváření stylu výchovy

O způsobu výchovy se dá uvažovat tak, že v něm spatřujeme jednu z podmínek, které ovlivňují vývoj dítěte, rozvíjejí osobnost nebo brzdí a narušují její vývoj. Zároveň je však nutné zkoumat, čím vším a jak je ovlivňován způsob výchovy, a které skutečnosti vedou k jeho rozdílným formám.

¹ Srov. PETERKOVÁ, M. Výchova dítěte v rodině. (2006) [online] ze dne 28.3.2012, dostupný z www.psyx.cz/texty/vychova-ditete-rodina.php

² Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 309

Podstatnou roli v procesu utváření určitého způsobu výchovy hraje samo dítě. Od narození reaguje na chování a požadavky svých rodičů podle vrozených dispozic a tím poskytuje dospělým zpětnou vazbu. Rodič je v optimálním případě schopen zpětnou vazbu v podobě charakteristických projevů dítěte smysluplně vyhodnocovat a eventuálně změnit svoje postoje a chování k dítěti. V jiných případech bývá komunikace mezi dospělým a dítětem zatížena stereotypy naučeného chování, kdy dospělý setrvává u ověřených vzorců chování. Základní funkcí dětské zpětné vazby je upevňování úspěšných rodičovských výchovných praktik.¹

Kromě dítěte se na utváření určitého způsobu výchovy v rodině podílejí i jiné vlivy. Významní badatelé zabývající se temperamentem, Arnold Buss a Robert Plomin, rozdělují faktory, které podle nich ovlivňují utváření rodičovských výchovných praktik do tří skupin: předcházející učení (zkušenosti) rodiče, rodičovský temperament a temperament dítěte. Do vlivu předcházející zkušenosti rodičů autoři zařazují i vliv masových médií. Obraz rodičovství a vztahu mezi dospělými a dětmi, který je v masmédiích prezentován, tvoří součást představ o výchově ve smyslu ideálního působení.²

Podle J. Čápa je způsob výchovy ovlivňován třemi skupinami podmínek ve vzájemné interakci. Jsou to:

- 1) osobní vlastnosti a zkušenosti vychovávajících,
- 2) vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí, jejich chování a působení na dospělé, kteří se je snaží vychovávat,
- 3) společenskohistorické podmínky od ekonomických a kulturních až po výchovné tradice země, doby, rodiny, školy atd.³

Způsob výchovy tedy souvisí s rysy osobnosti rodičů, včetně temperamentových. Je silně ovlivňován těmi zkušenostmi, které si dospělý přináší ze svého dětství z výchovy v orientační rodině.

¹ Srov. LACINOVÁ, L., ŠKRDLÍKOVÁ, P. Dost dobří rodiče aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny. Praha: Portál, 2008, s. 59

² Srov. LACINOVÁ, L., ŠKRDLÍKOVÁ, P. Dost dobří rodiče aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny. Praha: Portál, 2008, s. 60

³ Srov. ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV-nakladatelství, 1996, s. 167-168

Způsob výchovy v rodině bývá značně stabilní, ale může se také měnit s vývojem rodičů, rodiny a její situace. Například mladí nezkušení rodiče nedovedli dítěti poskytnout láskyplný vztah. V průběhu let ale dozráli a situace se mohla zlepšit. V některých případech se vřelejší emoční vztah obrátí až k druhému dítěti a to první silně prožívá, jak bylo a je citově zanedbáváno. Ke změnám v chování k dětem může docházet i při změně bytových podmínek, zaměstnání rodičů, ekonomické situace rodiny aj.

Chování rodičů i styl jejich výchovného působení na děti se může měnit i při vyhrocení konfliktu mezi rodiči, např. při rozvodu, doplnění rodiny apod. K výrazným změnám rodinného způsobu výchovy dochází i při takových událostech, jako je vstup dítěte do školy, přechod na jinou školu atd. To vše jsou situace, které kladou na dítě zvýšené požadavky. Mnohdy se jedná o přímo zátěžové situace. Zvyšuje se nervozita v rodině, rodiče vyvíjí tlak na dítě, na jeho výkon a úsilí. Děti pak vnímají rodiče jako emočně zápornější ve srovnání s předchozím obdobím.¹

Důležitým aspektem výchovy je také společné trávení volného času rodičů a dětí. Čím více spolu rodiče a děti tráví času, tím více možností mají ke korekci chování dětí, k jejich motivování a k jejich poznávání. Děti pak naopak mají možnost sledovat, jak rodiče reagují v různých situacích. Rovněž forma trávení volného času je důležitým faktorem. Je rozdíl, když rodiče s dětmi tráví volný čas u televize nebo v přírodě.

Způsob výchovy v rodině je v neposlední řadě závislý na makrosociálních podmínkách – na názorech, postojích a tradicích země, lokality, národa a etnické skupiny, sociální vrstvy, doby, kultury. Společnost a historická situace ovlivňují způsob výchovy v rodině také šířením určitých názorů na dítě a na jeho výchovu.²

¹ Srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007, s. 316

² Srov. Tamtéž

3.3 Dílčí závěr

V každé rodině více či méně převládá určitý výchovný styl. Výchovné styly nevznikají nahodile, jsou dány mnoha faktory. Za nejvýznamnější styl výchovy lze považovat vlastní styl výchovy v původní rodině, osobnostní povahu a kombinaci osobností rodičů. Každý do nové rodiny vnáší něco nového a specifického.

Výchovný styl, který rodič používá při určování a uplatňování rodinných pravidel se může mimo jiné lišit podle věku, pohlaví, kulturního prostředí dítěte apod. Obecně je styl výchovy charakterizován způsobem, jak rodič projevuje svou lásku a přízeň k dítěti a jak ovlivňuje chování dítěte pomocí důsledků vyvozovaných z porušování příslušných norem či očekávání.

Dříve byla přísnější, důslednější výchova. Bylo to dané materiálními podmínkami. Rodiče měli většinou víc dětí, víc pracovali, museli se často starat o hospodářství. Takže děti museli rodiče držet „dost v lati“.

V současné době bývá asi nejvýše hodnocena výchova autoritativních (nikoliv autoritářských) rodičů, kteří jsou zaměřeni na děti a spojují kontrolu s akceptací. Tento typ rodičů děti kontroluje a vyžaduje od nich, aby se chovaly na dobré intelektuální a sociální úrovni, která odpovídá jejich věku a možnostem. Tito rodiče spojují kontrolu s požadavky a s citovou vřelostí, péčí a obousměrnou komunikací. Děti takových rodičů směřují k nezávislosti, sebeprosazování a přátelství.

Správný a vhodný způsob výchovy bývá často charakterizován jako výchova s láskou, trpělivá, vytvářející vztahy vzájemné sympatie, porozumění, posilující sebedůvěru dítěte a akceptující dítě takové, jaké je.

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Kvalitativní šetření

Za cíl provedeného šetření jsem si stanovila zjistit u rodičů, resp. prarodičů:

- jak vzpomínají na své dětství a na způsob, jakým byli vychováváni,
- do jaké míry se jejich prožitky z dětství spojené s výchovou a chováním rodičů promítly do výchovy vlastních dětí.

K dokreslení vlivů způsobu výchovy jsem zjišťovala u dětí školního věku, co pro ně znamená rodina, jaké mají vztahy s rodiči a sourozenci, jak tráví volný čas apod.

Jako výzkumnou metodu u obou skupin respondentů jsem použila polostrukturovaný rozhovor, kdy jsou předem připravené soubory otázek, jejichž pořadí lze měnit a dle potřeby lze při rozhovoru pokládat i doplňující otázky.

Respondenty jsem oslovila z řad mých známých. Respondenty z řad dětí jsem oslovila prostřednictvím a se souhlasem jejich rodičů. Pro zajištění anonymity jsem změnila jména všech respondentů. Respondenti byli dopředu seznámeni s tématem a zaměřením rozhovoru a souhlasili s ním. V průběhu rozhovorů jsem si se souhlasem respondentů dělala písemné poznámky.

Rozhovory probíhaly na přání respondentů v jejich zaměstnání, u nich doma a ve dvou případech jsem vedla rozhovor s respondentem u mě doma.

Soubor předem připravených otázek při rozhovoru s dospělými:

- Jak vzpomínáte na svoje dětství?
- Jakým způsobem jste byli vychováváni?
- Jaký jste měli vztah s rodiči?
- Kdo byl pro vás vzorem, autoritou?
- Máte sourozence? Jaký jste měli (máte) vztah?
- Jak jste jako děti trávili volný čas?

- Jak jste trávili volný čas společně s rodiči?
- Byli jste rodiči trestáni?
- Měli jste doma povinnosti, které jste museli plnit?
- Byli jste, resp. jste ovlivněni způsobem výchovy vašich rodičů při výchově vlastních dětí? Pokud ano, tak jak?
- Byli jste ovlivněni při výchově dětí i jinými faktory? (např. okolím, přáteli, učiteli, popř. vírou apod.)
- Jste ve výchově důslední nebo často polevujete ze svých zásad?
- V čem spatřujete podstatu výchovy?
- Co je podle vás pro rodinu nejdůležitější?
- Na jaké místo v hodnotovém žebříčku byste zařadili rodinu?

Soubor předem připravených otázek při rozhovoru s dětmi:

- Co si představuješ pod pojmem rodina?
- Máš sourozence? Jaký máte vztah?
- Jak nejčastěji trávíš volný čas?
- Navštěvuješ nějaký kroužek?
- Jak trávíte volný čas celá rodina?
- Kdo z rodičů je přísnější?
- Jak tě rodiče trestají za špatné chování?
- Co je pro tebe největším trestem?
- Jak tě rodiče odměňují?
- Máš doma nějaké povinnosti?
- Kdo je pro tebe vzorem?

4.1 Rozhovory s rodiči

1. První rozhovor byl veden se slečnou Janou (25), která je svobodná, žije s přítelem (31) a dcerou (1,5 roku). V současné době je na mateřské dovolené a zároveň už i pracuje. Příklad pracuje na směny (4 dny v práci, 4 dny doma). Na výchově dcery se podílejí střídavě i babičky.

V rozhovoru Jana uvedla, že měla tvrdou výchovu, nic neměla zadarmo. Matka pracovala jako hospodská, otec byl řidič. Oba trávili v zaměstnání hodně času, tatínek býval pracovně týden, někdy i 14 dní, mimo domov. Maminka na ni byla velmi přísná, už od raného dětství musela Jana doma se vším pomáhat, volného času moc neměla. Nikdy si nedovolila vzdorovat, na všechno poslušně odpovídala: „ano maminko“. Pracovní vytíženost rodičů a Janiny povinnosti v domácnosti měly za následek i špatné výsledky ve škole.

Co se týká trestů, většinou ji trestala matka pohlavky, otec jí dal „na zadek“ jen jednou. V zásadě ale oba rodiče zastávali stejné názory ve výchově. Jana byla vychovávána k tomu, že nesmí nikomu ubližovat a že si se vším musí poradit sama.

Tatínek byl pro ni vzácný, vždycky se na něho těšila, vozil jí dárky, měla ho moc ráda. I přesto, že trávil většinu času mimo domov, byl pro ni vzorem. Uměl vydělat peníze a zabezpečit rodinu. Svoji častou nepřítomností doma se jim snažil vynahradit např. tím, že je díky svému zaměstnání mohl brávat na dovolenou k moři.

K velkému zvratu došlo, když Janě bylo 10 let. Matka si našla jiného muže. Rodiče se rozvedli a Jana s matkou se od otce odstěhovali. Jana uvedla, že samotný rozvod rodičů jí až tak nevadil. S otcem se vídala, měla s ním pořád pěkný vztah. Postupem času ale začala shledávat velké rozdíly mezi otcem a otčímem. Nový přítel matky pracoval jako zedník. Stálou práci však neměl, chodil jen po fuškách. Svoji práci neuměl moc dobře, proto nevydělal moc peněz. Bydleli v rozpadlém domě, měli dluhy, často pro neplacení záloh byli odstřiženi od elektřiny,.... Kdyby nebylo babičky (z matčiny strany), často by neměli ani co jíst. Často se i stěhovali, někdy bydleli u známých či příbuzných, protože neměli kam jít. *„Babička to má dodnes mé matce za zlé, že opustila muže, který dokázal zabezpečit rodinu, a našla si takového budižkničemu, který rodinu nedokáže zajistit.“*

Další ránou pro Janu bylo, když ji matka oznámila, že je těhotná. Nechodila do práce už ani ona a otčím měl práci stále jen příležitostně. Když byla matka doma, tak

jen uvařila a nic jiného nedělala, všechno musela obstarat Jana. Když se narodila Petra, bylo to ještě horší. Matka navíc propadla alkoholu a často byla doma téměř nepoužitelná. Jana musela zastat v domácnosti práce jako doposud a navíc ještě hlídat mimino. Zastávala nově roli starší sestry a někdy i roli matky. Na toto období vzpomíná slovy: *„Jen když jsem byla u babičky nebo u tatky, cítila jsem se jako děčko“*.

V patnácti letech začala Jana chodit do roztleskávaček, byl to její jediný koníček. V té době už začala chodit „s klukem“, se kterým je dodnes. Díky němu udělala rozhodný krok ve svém životě a odešla od matky. Začala bydlet u babičky a vše začalo mít lepší spád. Dodělala si střední školu, začala pracovat a začala společně bydlet se svým přítelem. Společně vychovávají dceru Vanesku (1,5 roku). Ve výchově zastávají stejné názory, důraz kladou zejména na celkovou vychovanost a důslednost ze strany rodičů.

Na závěr Jana uvádí: *„To, jak jsem byla vychovávána, mě určitě ovlivnilo při výchově vlastní dcery. Mamka byla tvrdá a přísná, ale jsem ji za to ráda. Při výchově své dcery chci být důsledná, nechci ji rozmazlovat, ale na druhou stranu jí chci zajistit pěkné dětství. Chci, aby naše rodina byla finančně zajištěná, to je pro mě velmi důležité a s přítelem se pro to snažíme dělat maximum. Nikdy bych nechtěla dopadnout jako moje mamka. Rodina je u mě na prvním místě. Podle mě je pro rodinu nejdůležitější vzájemná láska mezi rodiči a láska obou rodičů k dítěti.“*

Shrnutí 1. rozhovoru

Jana má hezké vzpomínky na dětství z období, než se rodiče rozvedli. Byla sice vychovávána přísně a měla doma spoustu povinností, ale byla k tomu tak vedena a brala to jako samozřejmost. Po rozvodu rodičů měla oporu jen u babičky a u otce. Jak sama přiznává, při výchově dcery je hodně ovlivněna svojí vlastní výchovou. Jana byla vychovávána spíše autokratickým způsobem, který je spojením záporného emočního vztahu a středního až silného řízení. Záporný emoční vztah se u rodičů projevoval zejména tím, že na ni neměli čas. Otec se jí to snažil kompenzovat např. tím, že jí vozil dárky. Jana se snaží vychovávat svoji dceru přísně, ale s láskou. Na rozdíl od svých rodičů má k dceři kladný emoční vztah.

2. Druhý rozhovor byl veden s paní Lucií (32). Paní Lucie je vdaná, s manželem (34) mají dceru Terezkou (8). Lucie pracuje ve státní správě a manžel ve zdravotnictví.

Lucie má hezké vzpomínky na dětství. Jak sama tvrdí, byla hodné dítě a nebyly s ní žádné problémy. Vyrůstala s dvěma sourozenci, s o rok starším bratrem a s o 7 let mladší sestrou. S bratrem trávila v dětství hodně času, chodili spolu do školky a na základní škole i do stejné třídy. Když byli starší, tak se dost odcizili. V současné době nejsou moc v kontaktu. Naproti tomu se sestrou má dobrý vztah dodnes. *„Sestru jsem vychovávala“. Když sestra měla 3 roky, rodiče začali podnikat a na nás už neměli tolik času. Musela jsem se o sestru starat, vodit do školky, ze školky atd.“* Kromě toho, že se Lucie starala o sestru, musela pomáhat i s domácností.

„Když rodiče byli přes týden pracovně vytíženi, snažili se nám to vynahradit o víkendech. Jezdili jsme na chalupu, na výlety. Každý víkend jsme někde byli. O prázdninách jsme jezdili na dovolenou.“

Ve výchově byl přísnější a důslednější otec, zároveň byl pro Lucii vzorem i autoritou. Když něco provedli, rodiče se jim snažili spíše domlouvat, než trestat. *„Problémy měli rodiče s bratrem, na něho tatka brával i vařečku. Tatka s ním dodnes moc nevychází.“* Lucie měla a má s rodiči hezký vztah.

Lucie uvedla, že si určitě od rodičů převzala nějaké vzorce chování, co se týká způsobu výchovy, bere to jako přirozenou věc.

Na výchově dcery se Lucie s manželem podílejí stejnou měrou. Na způsobu výchovy se oba shodují. Nesouhlasí s názorem, že děti se nemají trestat a že se má vše řešit jen domluvou. *„Když dcera něco provede, dostane na zadek, někdy i „facku“. Jinan je pro dceru docela velkým trestem zákaz sledování televize, počítač nebo jít ven za kamarádkami.“*

Lucie uvedla, že se při výchově snaží být důsledná, ale přiznala, že občas poleví nebo se dá obměkčit.

Podstatu výchovy spatřuje v tom, že by výchova měla být založena na lásce, aby děti měly z rodičů respekt a hlavně, aby z dětí vyrostli slušní lidé. Nejdůležitější pro rodinu je podle ní být spolu, trávit společně volný čas. V žebříčku hodnot klade rodinu na první místo.

Shrnutí 2. rozhovoru

Lucie má hezké vzpomínky na dětství, byla bezproblémové dítě. Měla hezký vztah s rodiči i sourozenci. V dospělosti se odcizila s bratrem. Při výchově na ni byly kladeny přiměřené požadavky. Jediné, co má rodičům trochu za zlé je to, že se musela starat o mladší sestru. Lucie by chtěla mít ještě jedno dítě. Nikdy by ale nedopustila, aby se starší dcera stala otrokem mladšímu sourozenci. Byla vychovávána spíše demokratickým stylem výchovy, autoritou byl doma otec. S manželem se podílejí na výchově dcery stejnou měrou.

3. Třetí rozhovor byl veden s paní Lenkou (46). Paní Lenka je vdova, žije s přítelem a má už 2 zletilé děti, dceru Martinu (21) a syna Ondřeje (23). Paní Lenka pracuje ve státní správě, její přítel pracuje u vojáků.

Lenka má také hezké vzpomínky na dětství. Rodiče byli hodní. Má dva bratry, jeden je o 11 let starší a druhý je o rok mladší. Rodiče je vychovávali stejně, žádného neupřednostňovali. Rodiče nebyli moc přísní a ani je moc netrestali. Vše se snažili řešit většinou domluvou. *„Když jsem něco provedla, maminka mi řekla, že ji to na mě mrzí a já jsem se cítila hned provinile.“*

Lenka bydlela na vesnici, musela pomáhat mamince s domácími pracemi. Starší bratr se už v osmnácti letech oženil a odstěhoval se. Mladší bratr hrál fotbal, tak byl do určité míry osvobozen od povinností doma. Lence to nevadilo, byla pracovitá a mamince ráda pomáhala. Výchovu doma asi více řídila maminka, měla rozhodující slovo, ale na způsobu výchovy se s otcem shodli.

Lenka vzpomíná, že ve volném čase si nejraději hrávala s panenkami. Když byla větší, vozila všem známým maminka v kočárku. S mladším bratrem si chodívali hrát na hřiště. S rodiči chodívali často na procházky do lesa, ráda jezdila na kole. Na dovolenou moc nejezdili, protože na to neměli peníze.

Lenka měla oba rodiče stejně ráda. Nedokázala si představit, že by se mohli někdy rozvést a ona by měla žít jen s jedním z nich. Oba pro ni byli vzorem. Vyrůstala ve „věřící“ rodině, společně s rodiči chodívala do kostela. Tím je ovlivněna dodnes. Dětem svoji víru také vštěpovala, ale nechala je svobodně se rozhodnout.

V současné době už Lenka „vychovává“ 2 dospělé děti (21 a 23 let). Dcera (21) už pracuje, syn (23) studuje VŠ. Při výchově převzala model z domova. Děti nikdy

netrestala, jen jim promlouvala do duše. Manžel jí zemřel, když dětem bylo (4 a 1,5 roku). Na výchovu byla sama. Naštěstí nemusela s dětmi nikdy řešit vážné výchovné problémy.

Po čase začala žít s přítelem. Měl k dětem hezký vztah, ale do výchovy dětí ho nepouštěla. Neměl moc dobré výchovné návyky z domova, býval fyzicky trestán. Paní Lenka neuznává fyzické tresty, pedanství apod.

Ve výchově se snaží být důsledná. *„Chci, aby děti dodržovaly pravidla. Když dcera nebo syn někam jedou, vyžadují, aby se mi pravidelně ozývali. Potřebuji vědět, že jsou v pořádku.“*

Pro rodinu je podle Lenky důležitá soudržnost, láska, aby byli jeden pro druhého, navzájem se podrželi a pomáhali si. Podstatu výchovy spatřuje v důslednosti a pochopení dětí. Děti a rodina jsou u Lenky vždy na prvním místě.

Shrnutí 3. rozhovoru

Lenka měla hezký vztah s rodiči i sourozenci. Rodiče na ni kladly přiměřené požadavky, jejichž plnění Lenka brala jako samozřejmost. Rodiče projevovaly k dětem kladný emoční vztah se středním stylem řízení. Výchovu doma řídila matka. Lenka si převzala při výchově dětí model z původní rodiny. Výchovu dětí si řídí sama podle sebe. K dětem má velmi kladný emoční vztah. I přesto, že děti už jsou „dospělí“, má tendenci je neustále ochraňovat a mít je pod kontrolou. Příčinu spatřuje v tom, že prožila velkou životní ztrátu, když jí zemřel manžel. Bylo jí teprve 28 let a děti byly malé. Na děti se upnula, byly pro ni a stále jsou vším.

4. Čtvrtý rozhovor byl veden s panem Petrem (42). Společně s manželkou (45) vychovávají dvě dcery (9 a 7 let). Petr je Pastorem u Apoštolské církve, jeho manželka v současné době pracuje jako OSVČ – vyučuje cizí jazyk.

Petr vyrůstal v úplné rodině. Má o tři roky staršího bratra. Jejich vztahy byly podle slov Petra „standardní“. Ve výchově byl dominantní otec. Co řekl, to platilo. Maminka zastávala praktickou výchovu, věnovala jim víc času. Nebyla ve výchově až tak důrazná, dala se obměkčit. Petr byl ve srovnání s bratrem hodnější a přítulnější k rodičům. Vzorem a autoritou byl pro Petra otec. Rodiče na něho kladly přiměřené

požadavky. „*Doma jsme museli pomáhat, mamka pracovala jako vedoucí v obchodě. Vždycky nám napsala na lístek, co máme udělat.*“

S rodiči jezdili na výlety, na dovolenou – hodně cestovali. Volný čas věnovali sportu. Bratr hrával hokej a Petr díky tomu, že bratr od matčiny sestřenice dělal vrcholově gymnastiku a účastnil se i olympiády, byl veden ke gymnastice. Poznal na vlastní kůži, co obnáší vrcholový sport. Gymnastiku dělal rád, ale i z donucení. Gymnastice se věnoval, když byl na základní škole. Vztahově mu to hodně vzalo, nikdy nebyl v žádné partě. Skrz tréninky neměl moc volného času.

Petr nebyl vychováván ve „věřící“ rodině. Při studiu na VŠ poznal lidi, kteří „*čemu věřili, pro to i žili*“. Byli to mladí lidé, kteří mu ukázali jiný obraz křesťanství, než který doposud znal. V té době mít doma Bibli nebo číst Bibli bylo protistátní a právě proto to bylo pro něj zajímavé, oslovovalo ho to. S manželkou se poznal v církvi.

Na výchově dcer se s manželkou podílejí stejnou měrou. Vychovávají je k víře. V tomto směru jim nedávají na výběr. Petr klade na výchovu velký důraz. „*Moji rodiče brali výchovu přirozeně, já jsem si o výchově hodně četl, zajímal jsem se o tuto problematiku. Křesťanští rodiče by měli mít dobrou výchovu.*“ Petr je názoru, že mantinely ve výchově musí rodiče dávat.

Ve volném čase jezdí s dětmi na výlety, dovolenou, v zimě na lyže. Přes pracovní vytíženost si s manželkou vyhradili jeden den v týdnu (úterý) pro děti. „*Úterý je u nás Dnem pro rodinu, jdeme třeba plavat apod.*“

„*Výchova mých rodičů mě určitě ovlivnila. Vždycky jsem říkával, že nikdy nebudu jako můj otec a ve skutečnosti zjišťuju, že se někdy chovám jako on.*“

Podstatu výchovy Petr spatřuje v tom, aby z dětí vyrostli zdraví lidé a aby se dokázali v životě sami rozhodovat. Pro rodinu má podle Petra největší význam soudržnost, vzájemné vztahy, jejich vyváženost a zdraví. „*Každý by měl mít v rodině své místo.*“ Rodinu řadí na druhé místo v žebříčku hodnot. První místo zaujímá „*Bůh*“. Vysvětluje to slovy: „*Bůh dělá všechno pro to, abychom byli dobří rodiče*“. Proto je u něj Bůh na prvním místě.

Shrnutí 4. rozhovoru

Petr byl vychováván přísně, v rodině platila pravidla, která musel dodržovat. Dominantní roli ve výchově měl jeho otec. Rodičům má za zlé, že musel dělat gymnastiku, která mu vzala veškerý volný čas v období dětství. U svých dětí by to

nikdy nedopustil. Petr klade velký důraz na výchovu. Ve výchově je ovlivněn i svoji vírou. Tu vštěpuje i svým dětem. S manželkou se na výchově podílejí stejnou měrou. K dětem mají kladný emoční vztah. Mají zavedená rodinná pravidla a principy, které všichni dodržují. Ať se děje cokoliv, vždycky si umí udělat čas na děti.

5. Pátý rozhovor byl veden s paní Martou (56). Marta je rozvedená a žije sama. Pracuje ve zdravotnictví. Má 2 dospělé dcery a 3 vnoučata.

Marta byla vychovávána přísně. Vyrůstala jako jedináček. Bydleli na venkově, měli malé hospodářství, takže téměř veškerý volný čas byl věnován práci doma.

Velmi pěkný vztah měla s tatínkem, byl pro ni autoritou a vzorem. Ve výchově byl důsledný, ale snažil se vše řešit v klidu, spíše domluvou. Matka to řešila křikem, nadávala a sem tam přilítla i nějaká přes pus. *„Nepustila mě ven dřív, než byla udělaná práce doma. Když už jsem to měla hotovo tak mi řekla, že už je pozdě a nepustila mě stejně nikam. Přesto jsem měla oba rodiče ráda.“* Marta měla také hodně ráda svého dědečka, který ji hodně brávil na různé výlety a zájezdy. S rodiči nikdy nebyli na žádné dovolené.

Její koníčkem bylo cvičení v Sokole, bruslení, jízda na kole, ráda četla a ze všeho nejraději si chodila hrát na hřiště s kamarády.

Při výchově svých dcer si brala vzor spíše od svého otce. *„Snažila jsem se děti vychovávat jinak než moje matka.“* Dcery měly větší volnost, ve spoustě věcí jim dělala ústupky. *„Nebyla jsem ve výchově tak důsledná. Nebylo to správné.“* Přísnější výchovu vedl manžel. *„Nelíbilo se mi, když na holky vytáhl důtky a ty byly strachem zalezlé pod stolem.“* Fyzické tresty Marta odsuzovala.

Když byly dcery v období dospívání (12 a 17 let), s manželem se rozvedla. *„Neshody trvaly delší dobu. Nebylo výjimkou, že ruku vztáhl i na mě.“*

Když Marta zůstala na výchovu sama, neměla to jednoduché. Problémy začaly se starší dcerou. Doma s ničím nepomohla, trávila hodně času mimo domov, vůbec spolu nevycházely. Bylo vidět, že v rodině chybí otec. *„Jedinou mužskou autoritou a velkým vzorem jim mohl být můj tatínek, tedy jejich dědeček.“*

Podstata výchovy podle Marty spočívá v přístupu a vzájemném vztahu mezi rodiči a dětmi, jejich vzájemném chápání a tolerování. *„Důležité je vést děti ke kladnému způsobu života, řešit s nimi každodenní problémy i radostné události a co*

nejvíc se jim věnovat.“ Pro rodinu je podle Marty důležité to, aby byla rodina úplná, dále soudržnost rodiny, vzájemná láska, porozumění a opora všech členů rodiny. Nejdůležitější je zdraví celé rodiny a její hmotné zabezpečení. *„Rodina je u mě vždy na prvním místě. Rodina dává smysl života.“*

Shrnutí 5. rozhovoru

Paní Marta byla vychovávána přísně se znaky středního až silného řízení. Její matka k ní měla spíše záporný emoční vztah. Nikdy ji neuměla za nic pochválit. Jako jedináček Marta velmi strádala, chyběly jí vztahy a kontakty s kamarády, vrstevníky. Při výchově dcer se chtěla poučit z jednání své matky, ale dá se říct, že spadla do opačného extrému. Při výchově nebyla důsledná a musela se pak potýkat s výchovnými problémy starší dcery. Dcery část svého dětství vyrůstaly v neúplné rodině, chyběl jim mužský vzor.

Celkové shrnutí rozhovorů s rodiči

Z jednotlivých rozhovorů vyplynula skutečnost, že při výchově dětí je zpravidla jeden z rodičů ten přísnější, děti z něho mají respekt, je autoritou, druhý je pak pro děti oporou, děti ho mají, ne však myšleno doslovně, „raději“. Přesto oba rodiče ve většině případů zastávají stejné názory na způsob výchovy, což je pro děti velmi důležité. Vzorem a autoritou bývá většinou otec. V neúplných rodinách chybí otcova autorita, mužský vzor. Většina dotazovaných respondentů odsuzuje fyzické trestání, přiznávají však, že někdy se výchova bez občasného „plácnutí přes zadek“ prostě neobejde. U všech dotázaných respondentů, s výjimkou jednoho, zaujímá rodina v jejich životě první místo. Pro jednoho z dotazovaných, „věřícího v Boha“, je rodina na druhém místě, první místo zaujímá „Bůh“. Jeho vysvětlením byla slova: *„Bůh dělá všechno pro to, abychom byli dobří rodiče“*.

4.2 Rozhovory s dětmi

1. První rozhovor byl veden se Zuzanou (11 let), která navštěvuje 5. třídu ZŠ. Její maminka je na mateřské dovolené, tatínek pracuje, oba mají SŠ vzdělání.

Zuzana považuje za rodinu svoje rodiče, bratra, babičku, atd. „*Jsme rodina, jako že jezdíme třeba na dovolenou.*“ Má o 8 let mladšího bratra. Bratra má ráda, hrají si spolu a občas se i poperou.

Ve volném čase chodí na procházky, ven s kamarádkou, bruslit nebo si jde s mamkou zaplavat. Doma ráda sleduje televizi. Do žádného kroužku zatím nechodí. Ve škole má ráda výtvarnou výchovu, ráda čte a kreslí. Chtěla by být módní návrhářkou.

Společně s celou rodinou jezdí na výlety, na dovolenou, doma hrají hry nebo se dívají na televizi. „*Pravidelně se všichni scházíme v obýváku u televize a povídáme si.*“

Ve výchově je přísnější otec, maminka jim víc dovolí. „*S mamkou si víc hrajeme a mazlíme se, tatka vede, řídí rodinu a bere nás na dovolenou.*“ Hodně času tráví s maminkou, tatínek jezdí domů z práce až k večeru.

Za špatné chování má Zuzana většinou zakázaný počítač, televizi nebo dostane „zaracha“. Největším trestem je pro ni zákaz sledování televize. Naopak když se jí něco povede, tak ji rodiče pochválí, dostane nějakou sladkost a občas i nějaký malý dárek.

Doma zatím žádné pravidelné povinnosti nemá, někdy pomůže mamince s úklidem. Zuzana vidí vzor ve své mamince, chtěla by být jako ona.

Shrnutí 1. rozhovoru

Zuzana vyrůstá v úplné rodině, má mladšího sourozence. Maminka má k dětem kladný emoční vztah. Řízení ze strany matky se jeví jako slabé. Na Zuzanu neklade žádné požadavky, hodně věcí jí dovolí. Zuzana nenavštěvuje žádný kroužek. Na druhou stranu se dětem hodně věnuje, je doma, má na ně čas. Otec má doma rozhodné slovo, materiálně zabezpečuje rodinu. Prostředkem výchovy, který uplatňují Zuzaniny rodiče, je nejčastěji zákaz oblíbené činnosti.

2. Druhý rozhovor byl veden s Adamem (11 let), který rovněž navštěvuje 5. třídu ZŠ. Oba jeho rodiče pracují, mají vysokoškolské vzdělání.

Za rodinu Adam považuje maminku, tatínka, bratra,...., *prostě všichni Máchovi*“. Bratr je o 6 let mladší, chodí do školky, příští rok už půjde taky do školy. Bratra má rád, chtěli by ještě sestřičku.

Volný čas tráví venku s kamarády nebo doma u počítače. Jednou týdně navštěvuje dramatický kroužek, jednou týdně chodí do skautu a jeden den v týdnu má na starosti bratra – vyzvedává ho ze školky. Ve škole ho baví informatika a angličtina, nemá rád matematiku. Společně s celou rodinou jezdí na výlety, návštěvy nebo doma hrají stolní hry.

Ve výchově je přísnější otec. *„Tatka si hodně zakládá na matematice. Chce, aby ze mě něco bylo (např. matematik, fyzik). Já bych chtěl být hercem. O tom táta nechce ani slyšet. Mamka mě v tom podporuje a říká, ať dělám, co mě baví.“*

Adama trestá spíše otec. *„Záleží na tom, co provedu. Když jsem byl menší, dostával jsem na zadek, teď na mě tatka někdy vytáhne i řemen.“* Adamova maminka takové tresty nemá ráda, snaží se mu většinou domluvit. Největším trestem je pro Adama zákaz hraní her na počítači. Když se Adamovi něco podaří, rodiče ho pochválí, někdy dostane peníze (např. za dobré vysvědčení), někdy jedou za odměnu na výlet nebo jdou na pizzu.

Adam má doma i své povinnosti, pomáhá doma s úklidem. Má na starosti myčku na nádobí, chodí vynášet odpadky a někdy hlídá bratra. Vzorem je pro Adama jeho maminka.

Shrnutí 2. rozhovoru

Adam vyrůstá v úplné rodině, má mladšího bratra a chtěli by ještě jednoho sourozence. Otec má doma dominantní postavení, ve výchově se u něj projevují znaky autoritářského způsobu výchovy, je přísnější. Rodiče kladnou na Adama přiměřené požadavky, musí pomáhat v domácnosti, občas má na starosti i bratra. Adam má i hodně zájmů, dvakrát týdně navštěvuje zájmový kroužek. Vzor má ve své mamince.

3. Třetí rozhovor byl veden s Michalem (8), který navštěvuje 2. třídu ZŠ. Jeho maminka má vysokoškolské vzdělání a je na mateřské dovolené s půlroční Natálkou, otec pracuje, má středoškolské vzdělání.

Rodinou je pro Michala jeho maminka, tatínek, sestra Natálka, babičky, děda, prababičky, praděda, sestřenice a bratřenci, tety a strýcové. Michal má velkou rodinu. Svoji sestru má rád, těší se, až vyroste a bude si s ní moci víc hrát.

Svůj volný čas nejraději tráví se svými kamarády venku. S kamarády se i vzájemně navštěvují doma. Doma pak rád sedí u počítače a hraje hry. Jednou týdně navštěvuje ve škole florbal a jednou týdně chodí do bojového umění. Ve škole ho baví matematika a tělocvik. Společně s rodinou jezdí na dovolenou, výlety, lyžovat, bruslit.

Na Michala je přísnější otec., *„Když něco provedu, tatka mi dá na zadek“*. Otec je důslednější, maminka se dá lehce obměkčit. Největším trestem je pro Michala, když nemůže jít ven s kamarády, na druhém místě pak zákaz hraní her na počítači. Odměnou je pro něho sladkost nebo dárek. *„Třeba za vysvědčení jsem dostal od rodičů a babiček peníze a za ně jsem si mohl koupit hračku“*.

Doma zatím žádné povinnosti nemá, kromě toho, že si musí uklízet pokoj. Vzorem je pro něho maminka, protože je hodná.

Shrnutí 3. rozhovoru

Michal vyrůstá v úplné rodině. Volný čas nejraději tráví s kamarády. Ve výchově je přísnější a důraznější otec. Maminka víc dovolí. Na Michala doma nejsou, kromě úklidu pokoje, zatím kladeny žádné požadavky. Má už i své zájmové aktivity – kroužky. Vzorem je pro Michala jeho maminka, *„protože je hodná“*.

Celkové shrnutí rozhovorů s dětmi

Z rozhovorů prováděných s dětmi jsem dospěla k závěru, že v současné době je dětem dáována trochu větší volnost, než tomu bylo dříve. Také způsob trávení volného času zaznamenal určité změny, které do jisté míry souvisejí i s technickým pokrokem, který moderní doba přináší. Děti tráví více času u televize a počítače. Největším trestem pro ně není, že dostanou „nařezáno“, ale že mají zakázanou televizi a počítač. Děti rády tráví volný čas společně s rodiči, jezdí na výlety, dovolenou, sportují apod. V dnešní době, kdy oba rodiče jsou zpravidla hodně pracovně vytíženi, jsou tyto společné chvíle pro děti vzácné a rozhodně velmi důležité.

4.3 Dílčí závěr

Z výše uvedeného šetření jsem dospěla k závěru, že ať chceme nebo ne, tak naše prožitky z dětství, které jsou spojeny s výchovou našich rodičů, se v určité míře promítají do našeho současného chování k dětem. Zpravidla pozitivní vlivy si automaticky přenášíme a negativním vlivům se snažíme předcházet. Zčásti to vystihuje i citace Elisabeth Lukasové: *„Existují chyby, které rodiče nemohou napravit, ale neexistují chyby, jež by dospělé děti nemohly překonat.“*

Většina dotazovaných respondentů odsuzuje fyzické trestání. Přiznávají však, že někdy se výchova dětí bez občasného „plácnutí přes zadek“ prostě neobejde. Obecně lze ale říci, že ve výchově fyzického násilí ubylo a naopak přibylo péče.

Z rozhovorů jsem dále zjistila, že dospělí uvádějí za svůj vzor (autoritu) svého otce, u dětí je vzorem jejich maminka. To je důkazem toho, že o děti se více starají matky, pečují o ně, projevují jim více lásky. Otcové přicházejí na řadu později, většinou až v období dospívání. Potom, když v rodinách dochází k rozvodu právě v období, kdy děti dospívají a potřebují otce, nastávají problémy. Dětem chybí mužský vzor a rádce pro život.

Závěr

Práce je zaměřena na výchovu a jednotlivé výchovné styly používané při výchově dětí v rodině. Ve své práci jsem se snažila zdůraznit význam a důležitost rodiny při výchově dětí. Rodinná pohoda, vzájemné porozumění, citově kladný vztah mezi rodiči a dětmi, to jsou nezbytné předpoklady zdravého vývoje dítěte.

V první kapitole se zabývám charakteristikou rodiny, její strukturou a jejím postavením ve společnosti. Protože pro rodinu není ani tak rozhodující, v jaké formě přetrvává, ale do jaké míry může rodina plnit své funkce při výchově svých dětí, věnovala jsem velkou pozornost také základním funkcím, které by rodina měla plnit. Každá rodina by měla dětem zajistit hlavně bezpečí a jistotu rodičovské lásky.

To, jací lidé vyrostou z našich dětí, závisí na spoustě faktorů, jako je např. prostředí, zejména pak rodinné a způsob, jakým jsou děti vychovávány. Děti si už od raného věku vytvářejí svůj vlastní vztah k věcem a jevům prostředí, své záliby v hrách, kamarádech, v různé činnosti. Bývá to výsledek našeho výchovného působení. Výchova je proto významným činitelem ve vývoji dítěte. Je to proces velmi složitý, závislý na mnoha činitelích. Výchově, vlivu prostředí a prostředkům používaných ve výchově je věnována druhá kapitola práce.

Cílem práce bylo charakterizovat a specifikovat vliv rodinného prostředí a jednotlivých výchovných stylů na utváření osobnosti a vývoj jedince.

Jednotlivým výchovným stylům je věnována třetí kapitola práce. Kromě základního členění výchovných stylů se zmiňuji také o možných nežádoucích výchovných postupech. V této kapitole pojednávám také o „modelu devíti polí způsobu výchovy“ od J. Čápa. Pomocí tohoto modelu jsem se v praktické části snažila analyzovat způsob výchovy u jednotlivých respondentů.

V praktické části jsem se rozhodla použít kvalitativní šetření, které zahrnuje rozhovory s rodiči a dětmi. Hlavním cílem rozhovorů bylo zjistit u rodičů, případně u prarodičů, jak vzpomínají na dětství, jakým způsobem byli vychováváni a jak je to ovlivnilo při výchově vlastních dětí. K dokreslení vlivů způsobu výchovy jsem

zjišťovala u dětí školního věku, co pro ně znamená rodina, jaké mají vztahy s rodiči a sourozenci, jak tráví volný čas apod.

Z provedeného šetření jsem dospěla k závěru, že vzorům chování, které nás provázejí od dětství, prostě nelze utéct. Dítě potřebuje pro své chování a jednání vzor a má ho zprvu jen ve svých rodičích. Rodiče by měli být svým osobním životem, chováním a vztahem ke společnosti pro své děti příkladem. Je tedy na nás na rodičích zajistit našim dětem tu nejlepší výbavu pro život.

„Výchova v rodině je největší sociální službou, kterou může někdo prokázat svému národu a lidstvu.“

(G. B. Shaw)

Resumé

Tato bakalářská práce se zabývá výchovnými styly v rodině. Záměrem práce je vytyčit význam a důležitost rodiny při výchově dětí. Cílem bakalářské práce je charakterizovat a specifikovat vliv rodinného prostředí a jednotlivých výchovných stylů na utváření a vývoj jedince.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se skládá ze tří kapitol. První kapitola pojednává o rodině, její struktuře, dále o funkcích rodiny a o tom, jaké postavení zaujímá ve společnosti.

Druhá kapitola je věnována výchově, vlivu prostředí a prostředkům užívaných ve výchově. Podrobněji je zde popsána rodičovská autorita, jako jeden z nejvýznamnějších výchovných prostředků.

Třetí kapitola se zabývá jednotlivými výchovnými styly a faktory, které ovlivňují způsob výchovy. Jsou zde vymezeny i nežádoucí výchovné postupy.

Čtvrtá kapitola je praktickou částí. Obsahuje rozhovory s rodiči a dětmi s cílem zjistit způsob jejich výchovy.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá výchovou a jednotlivými výchovnými styly používanými při výchově dětí. Práce je rozdělena do čtyř částí. Poukazuje na význam a důležitost rodiny při výchově dětí. Výchova je proces velmi složitý, závislý na spoustě činitelů. Práce pojednává o možných způsobech výchovy a popisuje jednotlivé výchovné prostředky. Upozorňuje také na některé nevhodné výchovné postupy.

Klíčová slova

Výchova, rodina, společnost, rodinné prostředí, rodičovská autorita, výchovné styly, celkový způsob výchovy.

The Annotation

This thesis deals with education and individual educational styles used in the upbringing of children. The work is dividend into four parts. Points to the significance and importance of the family in the upbringing of children. Education is a very complex process, dependent on many factors. The work discusses the possible ways of education and describes the various educational resources. It also points to some undesirable educational practises.

Keywords

Education, family, society, family environment, parental authority, educational styles, general style of education.

Seznam použitých pramenů a literatury

- 1) Úmluva OSN o právech dítěte (Sb. č. 104/1991)
- 2) Zákon o rodině 94/1963 Sb., v platném znění
- 3) ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1997, 415 s. ISBN 80-7066-534-3.
- 4) ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. 1. vyd. Praha: ISV-nakladatelství, 1996, 302 s. ISBN 80-85866-15-3.
- 5) ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.
- 6) DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986, 140 s.
- 7) JÚVA, V., JÚVA, V. *Úvod do pedagogiky*. 3. vyd. Brno: Paido, 1997, 112 s. ISBN 80-85931-39-7.
- 8) KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996, 63 s. ISBN 80-7067-669-8.
- 9) KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1992, 145 s.
- 10) LACINOVÁ, L., ŠKRDLÍKOVÁ, P. *Dost dobří rodiče aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 160 s. ISBN 978-80-7367-442-7.
- 11) MÁCHOVÁ, J. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1974, 199 s.
- 12) MAKARENKO, A. S. *O výchově dětí v rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 151 s.
- 13) MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- 14) MATĚJČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém?* 4. vyd. Praha: Portál, 1994, 109 s. ISBN 80-85282-00-3.
- 15) MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- 16) MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

- 17) PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. 1. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1995, 234 s. ISBN 80-85498-27-8.
- 18) PRCHAL, J. *Vychováváme děti*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 191 s.
- 19) PŘADKA, M. *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983, 175 s.
- 20) STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1992, 160 s. ISBN 80-885298-84-8.

- 21) <http://www.cirkev.cz>
- 22) PETERKOVÁ, M. *Výchova dítěte v rodině*. (2006) [online], ze dne 28.3.2012, dostupný z www.psyx.cz/texty/vychova-ditete-rodina.php